

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 10 (250)

Заснований у січні 2003 р.

Legal Ukraine

The magazine is published once a month, in Ukrainian
Magazine was founded in January 2003

ISSN 2308-9636

DOI 10.37749/2308-9636-2023-10(250)

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Founders:

*Kyiv Regional Center of the National Academy of Law Sciences of Ukraine;
Research Institute for Private Law and Entrepreneurship named after Academician
F. G. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine;
Yurincom Inter Limited Liability Company.*

Publisher:

Yurincom Inter Limited Liability Company is the first Ukrainian law publishing house.

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 2 червня 2020 р.
№886 журнал "Юридична Україна" включено до Переліку наукових фахових видань
України, яким присвоєна категорія "Б",
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ
Юрінком Інтер
2023

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор (**голова ради**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор (**заступник голови ради**),

О. О. Бакалінська, доктор юридичних
наук, професор,

О. А. Беляневич, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. П. Бурило, доктор юридичних наук,

Г. В. Буяджи, доктор юридичних наук,
доцент,

Вільям Еліот Батлер, доктор юридичних
наук, професор (США)

О. М. Вінник, доктор юридичних наук,
професор,

А. Б. Гриняк, доктор юридичних наук,
професор,

Б. В. Деревянко, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Дзера, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. О. Заїка, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Зайчук, доктор юридичних наук,

О. С. Захарова, кандидат юридичних наук,
професор

В. В. Комаров, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Кресін, доктор юридичних наук,

Н. С. Кузнєцова, доктор юридичних наук,
професор,

О. І. Нелін, доктор юридичних наук,
професор,

О. П. Орлюк, доктор юридичних наук,
професор.

В. Д. Примак, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Совгіря, доктор юридичних наук,
професор,

М. О. Теплюк, доктор юридичних наук,

О. О. Штефан, доктор юридичних наук.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Л. Копиленко, доктор юридичних наук,
професор (**голова колегії**),

В. С. Ковальський, доктор юридичних
наук, доцент (**заступник голови колегії**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Кочин, кандидат юридичних наук,
доцент,

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор,

Р. А. Майданик, доктор юридичних наук,
професор,

В. М. Махінчук, доктор юридичних наук,
професор,

С. В. Бобровник, доктор юридичних наук,
професор,

П. С. Берзін, доктор юридичних наук,
професор,

В. А. Васильєва, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Костицький, доктор юридичних
наук, професор,

А. В. Коструба, доктор юридичних наук,
професор,

О. Ф. Мельничук, доктор юридичних наук

Л. Г. Матвєєва, доктор юридичних наук,
професор,

Н. В. Міловська, кандидат юридичних
наук, доцент,

Л. М. Ніколенко, доктор юридичних наук,
професор,

Н. П. Шишкова, доктор юридичних наук,
професор (Чеська Республіка).

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 14 від 25.10.2023).

EDITORIAL COUNCIL:

O. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Council),

M. K. Galantych, Doctor of Laws, Professor
(Deputy Chairman of the Council),

O. A. Bakalinska, Doctor of Laws, Professor,
William Elliott Butler, Doctor of Laws,
Professor (USA),

O. A. Belianevich, Doctor of Laws, Professor,
Y. P. Burilo, Doctor of Law, Associate
Professor,

G. V. Buyadzhi, Doctor of Laws, Professor,

A. B. Grinyak, Doctor of Laws, Professor,

B. V. Derevyanko, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Dzera, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Komarov, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Kresin, Doctor of Laws,

N. S. Kuznetsova, Doctor of Laws, Professor,

O. I. Nelin, Doctor of Laws, Professor,

A. P. Orlyuk, Doctor of Laws, Professor,

V. D. Prima, Doctor of Laws, Professor,

O. O. Stefak, n, Doctor of Law, Associate
Professor,

O. V. Sovgyrya, Doctor of Laws, Professor,

M. O. Tepliuk, Doctor of Laws,

O. M. Vinnik, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Zaichuk, Doctor of Laws,

Y. A. Zaika, Doctor of Laws, Professor.

O. S. Zakharova, Candidate of Laws,
Professor

EDITORIAL BOARD:

O. L. Kopylenko, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Board),

V. S. Kovalsky, Doctor of Laws, Associate
Professor **(Deputy Chairman of the Board)**,

M. K. Galantych, Doctor of Laws,
Professor,

V. V. Kochin, Candidate of Laws, Associate
Professor,

A. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor,

M. A. Maidanyk, Doctor of Laws,
Professor,

V. M. Mahinchuk, Doctor of Laws,
Professor,

S. V. Bobrovnik, Doctor of Laws, Professor,

P. S. Berzin, Doctor of Laws, Professor,

V. A. Vasylieva, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Kostitsky, Doctor of Laws, Professor,

A. V. Kostuba, Doctor of Laws, Professor,

O. F. Melnychuk, Doctor of Laws

L. G. Matveeva, Doctor of Laws, Professor,

N. V. Milovska, Candidate of Laws,
Associate Professor,

L. M. Nikolenko, Doctor of Laws,
Professor,

N. P. Shyshkova, Doctor of Laws, Professor
(Czech Republic).

**The Academic Council of the Research Institute for Private Law and Entrepreneurship
named after Academician F. G. Burchaof the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
(Protocol No. 14 from 25.10.2023)**

ЗМІСТ

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Нелін О. І. Правові аспекти євроінтеграційних процесів в Україні й адаптація вітчизняного законодавства про туризм до законодавства Європейського Союзу 6

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Плюшко Д. С. Деякі питання правових наслідків припинення шлюбу майнового характеру за законодавством України та деяких зарубіжних країн 15

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану 22

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Походжук Р. В. Правова природа стандарту пересічного споживача у праві Європейського Союзу 31

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Омельченко А. В. Суспільні відносини у сфері цифровізації як предмет правового регулювання 40

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Гетманцев М. О. Значення процесуального режиму у забезпеченні судового захисту та єдності судової практики 49

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Кочин В. В. Трансформування принципів житлового права відповідно до економічних відносин у державі 57

CONTENTS

WAYS OF DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

Nelin O. I. Legal aspects of the European integration processes in Ukraine and adaptation of the national legislation on tourism to the legislation of Ukraine 6

FAMILY LAW

Pliushko D. O. Some issues of the legal consequences of the termination of a property-related marriage under the legislation of Ukraine and some foreign countries..... 15

FINANCES, TAXES, BUDGET

Havrylyuk R. O., Patsurkivskyi P. S. Controversial Issues of Legal Certainty of the Tax Law of Ukraine under Martial Law 22

BUSINESS LAW AND PROCESS

Pozhodzhuk R. V. Legal nature of the average consumer standard in EU Law.....31

INFORMATION LAW

Omelchenko A. V. Public relations in the field of digitalization as a subject of legal regulation.....40

CIVIL LAW AND PROCESS

Hetmantsev M. O. The significance of the procedural regime in ensuring judicial protection and uniformity of court practice 49

HOUSING LAW

Kochyn V. V. Transformation of the principles of housing law in accordance with economic relations in the state 57

УДК 347.6

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-1

О. І. Нелін,

доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ Й АДАПТАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ТУРИЗМ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена правовим аспектам євроінтеграційних процесів в Україні й адаптації вітчизняного законодавства про туризм до законодавства Європейського Союзу. Відзначено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є однією з основних складових процесу інтеграції України до ЄС. Запропоновано основні заходи з наближення законодавства України про туризм до правових засад ЄС: розроблення пропозицій щодо внесення змін до Закону України «Про туризм»; скасування ліцензування туроператорської діяльності та впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності туроператорів; скасування обов'язкової категоризації готелів; підтримка малого бізнесу у сфері туризму.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси в Україні, адаптація законодавства України про туризм з нормами ЄС, туризм, туристичні послуги, туристична діяльність, внесення змін до Закону України «Про туризм».

Постановка проблеми та її актуальність. Із середини 90-х рр. ХХ ст. туризм перетворився на важливе соціокультурне та політичне явище, яке суттєво впливає на сучасний світовий устрій, розвиток інтеграційних процесів і міждержавних відносин. Туристична діяльність є одним з перспективних напрямків структурної перебудови багатьох країн і позначається на таких її секторах, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку тощо. Розвиток туризму сприяє поліпшенню якості життя населення, створенню додаткових робочих місць, формуванню валютних резервів держави, а також підвищенню її авторитету на міжнародній арені [1; 2].

Зазначені проблеми неможливо вирішити без втручання держави. Ринкові відносини спонукають органи державної влади у межах своїх повноважень впроваджувати нові методи та стандарти туристичного

обслуговування, розвивати мале підприємництво в сфері туризму, підвищувати ефективність використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини, зміцнювати матеріально-технічну базу туризму, розвивати туристичну інфраструктуру, удосконалювати рекламно-інформаційне забезпечення туризму, впроваджувати ефективну інноваційну діяльність, покращувати кадрове забезпечення у сфері туризму, підвищувати імідж держави на міжнародному рівні [3; 4].

Однак, у сучасній туристології та туристичній практиці недостатньо приділяється уваги науковим прогнозам розвитку туристичної науки в Україні, що не узгоджується з процесами вдосконалення і розвитку туристичної галузі в Україні, її адаптації до європейського та міжнародного права. Дотепер туристична діяльність залишається під впливом лише нормативного регламентування, а пошуки науковців стосуються тільки окремих її аспектів та проблем.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Актуальність теми полягає в тому, що в умовах євроінтеграційних процесів, зближення правових систем й адаптації національного законодавства до законодавства ЄС акцент необхідно робити на подальшому дослідженні системи правового регулювання туристичної діяльності в Україні, внесенні пропозицій щодо її удосконалення відповідно до вимог сучасних ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання туристичної діяльності в Україні знайшли висвітлення у дослідженнях вітчизняних учених Г. Брусільцевої, М. Ващишин, М. Гудими, С. Галасюка, В. Герасименка, О. Зими, Є. Козловського, А. Кубаха, Ю. Коросташивець, А. Матвієнка, С. Селецького, І. Станкової, Н. Федорченко та ін. Однак, незважаючи на досить велику кількість наукових доробків, все ж у дослідженні правового регулювання туристичної діяльності в Україні в контексті європейської інтеграції, зближення правових систем і глобалізації права існують певні прогалини.

Метою цієї статті є переосмислення теоретичних і методологічних засад досліджень правового забезпечення туристичної діяльності в Україні та пошук шляхів адаптації законодавства України про туризм до законодавства Європейського Союзу, зважаючи на досвід інших країн.

Виклад основного матеріалу. План дій «Україна – Європейський Союз» у сфері юстиції, туризму, свободи та безпеки, що діє з 2001 р. та переглянутий у 2007 р., Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом від 14.06.1994 р. створює правові засади для співпраці між Україною та ЄС [5; 6]. Значним кроком на шляху імплементації міжнародно-правових норм та стандартів в Україні стало прийняття Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р., а також Указу Президента України від 21 серпня 2004 р. щодо питання організації виконання Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

Так, відповідно до гл. 16 розд. V зазначеної Угоди, співробітництво у сфері туризму базується на трьох основних принципах:

повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості;
важливість культурної спадщини;
чітка взаємодія між туризмом і захистом навколишнього середовища.

Розділ Угоди «Економічне та галузеве співробітництво» містить «положення про умови, модальності та часові рамки наближення законодавства України до законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних органів державної влади та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки та напрямів реалізації державної галузевої політики», зокрема в секторі туризму.

У ст. 401 гл. 6 «Туризм» визначено такі напрями співробітництва:

обмін інформацією, найкращими практиками, досвідом, передання «ноу-хау», зокрема інноваційних технологій;

установлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму;

просування і розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур;

розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних і фінансових аспектів;

навчання спеціалістів з туризму, а також нарощення потенціалу у сфері туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг;

розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад.

Планом заходів з імплементації Угоди про асоціацію передбачено:

розроблення та реалізація Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 р. і

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

проектів державних цільових програм для реалізації Стратегії;

удосконалення законодавства у сфері туристичної діяльності;

розроблення технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг і комплексні турне відповідно до Директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. № 90/314 ЄЕС на 2017 р.;

утворення консолідованого представницького об'єднання туристичного бізнесу;

розроблення національних стандартів як доказової бази до технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг і комплексні турне;

установлення постійного діалогу з метою спільної презентації туристичних можливостей України, участі в освітніх програмах, проведення засідань робочих груп з туризму та інших заходів з державами-членами ЄС;

укладання договорів про двостороннє співробітництво з питань розвитку сільського зеленого туризму між областями України та відповідними адміністративно-територіальними одиницями держав – членів ЄС у частині сприяння розвитку сільського туризму та агротурекреаційних кластерів; запровадження на пілотних територіях проектів з розвитку агротурекреаційних кластерів;

організація та проведення тренінгів для сільського населення з питань розвитку сільського зеленого туризму; відповідних конференцій, засідань за круглим столом із залученням експертів ЄС; навчальних поїздок до держав-членів ЄС;

установлення вимог до описових матеріалів пакетів туристичних послуг;

визначення прав і обов'язків сторін, а також умов надання або заміни пакета туристичних послуг відповідно до законодавчого права ЄС;

удосконалення статистичної звітності з питань туризму відповідно до європейських і міжнародних стандартів, у тому числі рекомендацій Всесвітнього туристичної організації.

Відтак, на даному етапі ринкових перетворень у нашій країні розробляються нові закони, вносяться корективи до чинних нормативно-правових актів з урахуванням потреб громадянського суспільства, кон'юнктури туристичного ринку та міжнародних стандартів. Разом з тим, незважаючи на активне формування системи правового забезпечення туристичної діяльності, її вплив на розвиток туризму в Україні суттєво не відчувається. За таких умов постає нагальна потреба у подальшому дослідженні системи правового регулювання туристичної діяльності в Україні, внесення пропозицій щодо адаптації законодавства України про туризм до законодавства Європейського Союзу.

Варто зазначити, що адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є однією з основних складових процесу інтеграції України до ЄС, пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Це — процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність «*acquis communautaire*» («надбання суспільства»). Відповідно до розд. II Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» «... *acquis communautaire* (*acquis*) – це правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в межах Європейського співтовариства, спільної зовнішньої політики та політики безпеки й співпраці в сфері юстиції та внутрішніх справ».

Джерелами *acquis communautaire* є первинне законодавство ЄС, а саме: Договір про заснування Європейського економічного співробітництва (1957 р.); Договір про заснування Європейського співробітництва з атомної енергії (1957 р.), з подальшими змінами, внесеними Маастрихським договором, Амстердамським договором (1997 р.) і Ніццьким договором (2001 р.); Договір про Європейський Союз (1992 р.); Договір про злиття (1965 р.); акти про приєднання нових держав-членів.

Вторинне законодавство включає: директиви, регламенти, рішення, рекомендації або висновки, джерела права у формі міжнародної угоди, загальні принципи права Європейського співтовариства, рішення Європейського суду, спільну стратегію у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, спільні дії і позиції в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки, тощо [5].

Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів з обов'язковим врахуванням вимог законодавства Європейського Союзу до нормопроекування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

В Україні створено основні політико-правові й організаційні засади адаптації законодавства, зокрема:

Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським співтовариствами та його державами-членами від 14.06.1994 р. визначено пріоритетні сфери адаптації законодавства, однією з яких є розвиток співробітництва у сфері туризму [6];

Спільною стратегією щодо України, схваленою Європейською Радою на Гельсінському саміті 11.12.1999 р., Європейський Союз підтримав процес економічних перетворень в Україні та поступове наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у визначених пріоритетних сферах;

Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженою Указом Президента України від 14.09.2000 р. № 1072, визначено шляхи та темпи реалізації окремих пріоритетів, обумовлених ходом проведення економічних реформ, спрямованих на досягнення критеріїв, що впливають із цілей валютного, економічного та політичного союзу держав – членів Європейського Союзу та сформульовані Європейською Радою на Копенгагенському саміті в червні 1993 р.

Указом Президента України від 30.08.2000 р. № 1033 з метою координації діяльності органів державної влади з питань адаптації законодавства при Президентові України створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [7].

Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI від 01.07.2010 р. встановлено основні засади зовнішньої політики. Однією з них є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, що досягається шляхом поступової адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Для нашого дослідження важливо зазначити, що одним із документів, спрямованих на гармонізацію законодавства України в сфері туризму з нормами ЄС, є схвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 р. [7].

Її основними напрямками є: безпека туризму; нормативно-правова база сфери туризму та курортів; розвиток туристичної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; маркетингова політика розвитку туризму та курортів України. Зокрема, напрям «Нормативно-правова база сфери туризму та курортів» передбачає імплементацію законодавства ЄС у сфері туризму та курортів. Це забезпечить удосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням досвіду провідних туристичних країн ЄС.

На нашу думку, для України, чії туристичні ресурси використовуються лише незначною мірою, удосконалення нормативно-правового регулювання туристичної діяльності, усунення зайвих формальностей на кордонах, спрощення візового режиму та митних процедур, удосконалення режиму перетину кордонів є вельми актуальним. Відтак, це викликало потребу максимальній уніфікації національного законодавства про туризм.

Нагадаємо, що правову основу міжнародного співробітництва в галузі туризму становлять міжнародно-правові джерела

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

правового регулювання туристичної діяльності. Міжнародним товариством напрацьовані принципи та норми, на яких має базуватися законодавство про туризм.

Найбільш важливим міжнародно-правовим документом в галузі туризму є Загальна резолюція Конференції ООН по міжнародному туризму і подорожам (1963), Манільська декларація по світовому туризму (1980), Хартія туризму (1985), Гаазька декларація по туризму (1989). У них сформульовані принципи, які мають бути покладені як в основу відповідних національних законодавств, так і для укладання міждержавних угод.

На основі вищенаведених документів, Міжпарламентська конференція по туризму підготувала ряд рекомендацій для розвитку туризму, котрі можуть слугувати певним дороговказом для формування українського законодавства у цій сфері, зокрема:

туризм має плануватися на комплексній основі, до уваги мають братися всі аспекти законодавства, котрі формально стосуються інших галузей (транспорт, зв'язок, медичне обслуговування). Загальним вектором законодавчих змін має бути спрощення системи регулювання як внутрішнього, так і міжнародного туризму;

три цілі мають бути покладені в основу туристського законодавства: захист туристів, захист окремої країни на випадок виникнення проблем, пов'язаних із туризмом (екологічних та інших), розвиток туризму;

країна, що лише розпочинає діяльність в галузі туризму, має координувати її на міжнародному рівні, щоб використовувати міжнародний досвід і уникнути помилок, що допускалися іншими країнами;

мають бути ліквідовані як перешкоди, що стосуються туристів загалом, так і ті, що заважають розвитку туристичної індустрії;

держава має сприяти виробленню туристичної свідомості (тобто – гостинності) стосовно мандрівників та туристів у працівників митних, прикордонних та імміграційних органів, персоналу туристичних фірм та громадськості, з метою недопущення будь-яких проявів дискримінації;

необхідною умовою для розвитку туризму є забезпечення безпеки для туристів. Законодавство в галузі забезпечення безпеки та захисту туристів повинно бути чітко взаємопов'язане з іншими законодавчими заходами, спрямованими на викорінення насильства та злочинності. Має бути передбачено також співробітництво щодо цього питання на міждержавному та регіональному рівнях;

повинні бути здійсненні усі заходи для забезпечення базового страхування туристів на випадок основних ризиків, з якими вони стикаються (хвороба, крадіжки особистого майна, репатріація);

законодавством мають передбачатися процедури, що сприятимуть: а) швидкій репатріації в країні, звідки вони прибули, туристів, які постраждали в результаті замахів на їхню особу і/чи майно; б) поверненню вкраденої і пізніше віднайденної власності в країну, звідки прибув турист;

парламенти повинні розглядати всі юридичні правила, котрі стосуються туризму на предмет їхнього об'єднання (при одночасному усуненні існуючих прогалин) у всеохоплююче законодавство, де були б кодифіковані національна політика і пріоритети в галузі туризму. При цьому особлива увага має надаватися дотриманню в національному законодавстві міжнародних норм, які стосуються даного питання.

Розглянемо наявне українське законодавство у сфері туризму крізь призму європейського і міжнародного права – це Закон України «Про туризм» [8]. Цей Закон, безумовно, зіграв позитивну роль у розвитку українського законодавства про туризм. У ньому вперше були законодавчо визначені поняття «туризм», «турист», «туристична діяльність» та інші. Вказано, що законодавство України про туризм складається, окрім цього Закону, з Конституції України, інших актів законодавства України, що видаються відповідно до них, міжнародних договорів і угод, в яких бере участь Україна.

Центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму визначено Державний комітет України по туризму, рішення

якого, видані в межах його повноважень, обов'язкові для виконання усіма представниками виконавчої влади та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності. Врегулювавши ці та деякі інші питання, Закон, безумовно, зіграв позитивну роль у розвитку українського туристичного законодавства. Однак з самого початку в ньому було декілька суттєвих недоробок.

По-перше, в Законі відсутні конкретні посилання на цивільне, господарське та інше законодавство, які мали б на меті чітко обумовити права та обов'язки туристів, туристичних фірм, процедуру і характер можливих відшкодувань як українським громадянам, так і іноземним.

Розпливчастими є формулювання про порядок складання договорів (контрактів) між суб'єктами туристичної діяльності. У цьому питанні важливим прикладом має стати європейська практика. Європейський Союз прийняв спеціальну Директиву (№ 90/314 від 13.05.19995 р.) про типовий контракт, що підлягає підписанню турагентством з клієнтами. Згідно з цим актом всі контракти мають містити чіткі посилання на національні та міжнародні правові документи, на підставі яких вони написані. Ігнорування того, що Європа, по суті, вже є єдиним туристичним простором, де діють однакові правила, може серйозно ускладнити розвиток як в'їзного, так і виїзного туризму. На жаль, українська влада доволі однобоко розуміє проблему, пропонуючи заходи забезпечення безпеки іноземних туристів, насамперед, через надання їм охорони, але не розуміє, що чи не найважливішим є забезпечення відчуття захищеності їхніх прав через створення відповідного правового поля.

По-друге, з поля зору законодавців випали специфічні українські реалії, а саме – будь-який вид діяльності має тінюову складову. В туристичній сфері це, насамперед, прикриття туристичними візами нелегальної міграції, бізнесу (чи можна вважати «човниковий туризм» туризмом за визначення нашого Закону?), і навіть нелегальної торгівлі людьми. Ні в Законі, ні в інструкціях Держкомітету з

туризму не передбачено суттєвої відповідальності і дієвого контролю за діяльністю туристичних фірм, що дозволяє деяким з них брати участь в організації нелегальної міграції.

По-третє, Закон «Про туризм» визначає, що правове становище іноземних туристів на території України регулюється, насамперед, Законом України «Про правовий статус іноземців». Однак цей Закон містить лише найбільш загальні положення, що вимагають деталізації хоча б тому, що переважна більшість туристів походить з країн, з якими в Україні безвізовий режим і потрапляють вони в країну через напівпрозорі східні кордони. Скасування вимоги реєстрації іноземців протягом трьох днів (Указ Президента «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» від 15.06.2001 р.) – лише перший логічний крок у наближенні до європейських стандартів [9; 10].

Тому, на нашу думку, на професійному рівні необхідно провести кодифікацію нормативних актів у сфері туризму та об'єднати їх у єдиний акт – «Туристичний кодекс», або «Основи законодавства про туризм», який буде містити норми матеріального і процесуального права, визначатиме мету і завдання туризму, його види, порядок здійснення туристського підприємництва, державне регулювання туристської індустрії, правовий статус туриста, зміст і систему договорів у туристичній діяльності, відповідальність учасників туристичної діяльності за порушення чинного законодавства тощо.

Другим заходом з наближення законодавства України про туризм до правових засад ЄС є скасування ліцензування турсервісних діяльності та впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності турсервісників [11].

Третім заходом з наближення законодавства України про туризм до правових засад ЄС є скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення. Структури ЄС у сфері стандартизації й сертифікації сприяють: приведенню якості вітчизняних

туристичних послуг до міжнародних стандартів, гармонізації системи стандартизації і сертифікації підприємств туристичної сфери України з відповідними Директивами ЄС (тип законодавчого акта ЄС, який запроваджується через національне законодавство, зобов'язуючи державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей) [с.175—176].

Четвертим заходом є створення сприятливих умов для організації діяльності національних туристичних операторів і підтримка малого бізнесу у сфері туризму та курортів. Зокрема, ратифіковано Угоду між Урядом України і Європейським Союзом про участь країни в програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу (COSME) (2014 – 2020)». Документ передбачає реалізацію заходів з метою посилення конкурентоспроможності та сталого розвитку туризму [13].

На підставі проведеного аналізу можна зробити наступні **висновки**.

По-перше, державна політика України щодо адаптації законодавства має формуватися як складова правової реформи в Україні та забезпечувати єдині підходи з обов'язковим врахуванням вимог законодавства ЄС до нормопроєктування, підготовки кваліфікованих фахівців, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього,

нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України;

По-друге, основними завданнями у напрямі євроінтеграції у сфері туризму мають бути: розроблення нормативно-правових актів щодо сприяння залученню іноземних інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури;

створення структурних підрозділів з питань туризму в обласних і місцевих державних адміністраціях;

гармонізація кваліфікаційних вимог і стандартів вищої освіти у закладах вищої освіти, що забезпечують підготовку фахівців для сфери туризму і готельно-ресторанної справи.

По-третє, з метою покращення умов перебування туристів у м. Києві продовжити облаштування місць паркування, стоянок та місць зупинок туристичного транспорту біля головних туристичних атракцій столиці; створити спеціальні смуги руху для екскурсійних автобусів; розробити низку екскурсійних автобусних маршрутів містом.

По-четверте, впровадити єдиний туристичний квиток (City Tourism Card) на всі види транспорту, а також можливостей впровадження Інтернет-картки туриста (наприклад, із використанням технології NFC) на мобільних телефонах.

Список використаної літератури

1. Соловйов Д. І. *Іноземний досвід регулювання діяльності туристичної сфери та його використання в Україні [Електронний ресурс]* URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchtei/2011_4/NV-2011-V4_43.pdf.
2. Науменко Я. І. *Завдання та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні*. Я. І. Науменко // *Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи: зб. наук. статей. К.: Слов'янський діалог, 1995. 244 с.*
3. Козловський Є. В. *Правове регулювання туристичної діяльності [текст]: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 272 с.*
4. Чкан А. С. *Стан та проблеми фінансування сфери туризму України [Електронний ресурс]* / А. С. Чкан. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Inek/2012_10/35.pdf.
5. План дій «Україна – Європейський Союз» [Електронний ресурс]. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?javascript:opendoc\(«994_693»\)](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?javascript:opendoc(«994_693»)).
6. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами – членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. 2006. № 24. с. 203.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

7. Законодавство України про туризм і готельну справу: збірник офіційних текстів законів станом на 01 лютого 2012 р. К.: «Центр учбової літератури». 2012. 242 с.

8. Матвієнко А. Т. Науково-практичний коментар до Закону України «Про туризм». Київ: Київський державний коледж туризму та готельного господарства, 2021. 220 с.

9. Нелін О. І. Актуальні питання правового регулювання туризму в Україні в контексті європейської інтеграції і гармонізації національного законодавства // Юридична Україна, 2014. № 12. с. 4–9.

10. Нелін О. І. Гармонізація законодавства України про туризм з нормами Європейського Союзу: необхідність назріла // Юридична Україна. 2022. № 7. с. 43–50.

11. Про затвердження Ліцензійних умов провадження турсервісної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 991 // Офіційний вісник України. 2015. № 97. с. 11.

12. Брусільцева Г. М. Правове регулювання туристичної діяльності: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2019. 214 с.

13. Сервер Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua.

References

1. Soloviov D. I. Inozemnyi dosvid rehulivannia diialnosti turystychnoi sfery ta yoho vykorystannia v Ukraini [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchetei/2011_4/NV-2011-V4_43.pdf (In Ukrainian).

2. Naumenko Ya. I. Zavdannia ta perspektyvy rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini // Rozvytok turyzmu v Ukraini. Problemy i perspektyvy: zb. nauk, statei. K.: Slovianskyi dialoh, 1995. 244 s. (In Ukrainian).

3. Kozlovskiy Ye. V. Pravove rehulivannia turystychnoi diialnosti [tekst]: navch. posib. K.: «Tsentr uchbovoi literatury», 2015. 272 p. (In Ukrainian).

4. Chkan A. S. Stan ta problemy finansuvannia sfery turyzmu Ukrainy [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Inek/2012_10/35.pdf. (In Ukrainian).

5. Plan dii «Ukraina – Yevropeiskiy Soiuz» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?javascript:opendoc\(«994_693»\)](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?javascript:opendoc(«994_693»)). (In Ukrainian).

6. Uhoda pro partnerstvo ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy – chlenamy vid 14.06.1994 r. // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2006. № 24. p. 203. (In Ukrainian).

7. Zakonodavstvo Ukrainy pro turyzm i hotelnu справу: zbirnyk ofitsiinykh tekstiv zakoniv stanom na 01 liutoho 2012 r. K.: «Tsentr uchbovoi literatury». 2012. p. 242. (In Ukrainian).

8. Matviienko A. T. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro turyzm». Kyiv: Kyivskiy derzhavnyi koledzh turyzmu ta hotelnoho hospodarstva. 2021. 220 p. (In Ukrainian).

9. Nelin O. I. Aktualni pytannia pravovoho rehulivannia turyzmu v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii i harmonizatsii natsionalnoho zakonodavstva // Yurydychna Ukraina, 2014. № 12. p. 4–9. (In Ukrainian).

10. Nelin O. I. Harmonization of the Ukrainian legislation on tourism with the EU norms: the need is ripe // Юридична Україна. 2022. № 7. pp. 43–50.

11. Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhenia turoperatorskoi diialnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2015 r. № 991 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2015. № 97. p.11. (In Ukrainian).

12. Brusiltseva H. M. Pravove rehulivannia turystychnoi diialnosti: navch. posib. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 2019. p. 214. (In Ukrainian).

13. Server of Verkhovna Rada of Ukraine. URL: www.rada.gov.ua.

Nelin O. I. Legal aspects of the European integration processes in Ukraine and adaptation of the national legislation on tourism to the legislation of Ukraine.

The article is dedicated to some legal aspects of the European integration processes in Ukraine and adaptation of the national legislation on tourism to the legislation of the EU. It is noted that for Ukraine, whose tourism resources are very little used, the improvement of the legal regulatory framework of tourism activities, elimination of unnecessary formalities at the borders, simplification of the visa and

customs procedures and enhancement of border crossing regime are very relevant. The government policy of Ukraine as to the adaptation of the legislation should be established as a constituent part of the legal reform in Ukraine as well as it should provide single approach with mandatory consideration of the requirements of the EU legislation for regulation development, education and training of qualified specialists, creating of proper conditions for institutional, scientific and educational, technical and financial provisions for the process of adapting the legislation of Ukraine.

The aforementioned problems cannot be solved without state participation. Market relations encourage state authorities, within their powers, to implement some new practices and standards of tourism service, to develop small businesses in the tourism sector, to increase the efficiency of recreational resources and cultural heritage utilization, to implement effective innovations, to improve human resources in tourism sector as well as the image of the country at the international level.

It is emphasized that the regulatory basis of the tourism sector operation is in the Law of Ukraine «On Tourism». It is the fundamental legislative act providing for general legal, organizational, educational and social-economic principles of the state policy in the tourism sector, it comprehensively regulates tourism activities in Ukraine, creates conditions stimulating business activities of tourism entrepreneurial entities, provides optimized level of the national tourism regulation development. The abovementioned law became the legal basis for the development of the whole complex of the sectoral legal and regulatory framework regulating specific aspects of tourism activities.

The author suggests some basic measures to approach the tourism legislation of Ukraine to the legal principles of EU.

First, upon the professional level, all regulatory acts in the tourism sector should be codified and combined into a single act of «Tourism Code» or «Fundamental Legislation on Tourism».

Second, the licensing of tour operator activities should be revoked and an alternative mechanism efficiently regulating the activities should be implemented, also the mandatory categorization of hotels should be revoked as well and the support of small businesses in tourism sector should be provided.

Keywords: European integration processes in Ukraine, adaptation of the legislation of Ukraine on tourism to the regulations of the EU, tourism, tourism services, tourism activities, making changes to the Law of Ukraine «On Tourism».

УДК 347.62

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-2

Д. С. Плюшко,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ МАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У запропонованій статті визначається, що у період глобалізації та інтернаціоналізації світової спільноти шлюбно-сімейні відносини, в тому числі й ускладнені європейським елементом, є правовою реальністю і вимагають, відповідно, ефективного врахування балансу інтересів сторін механізму правового регулювання сімейних правовідносин, зокрема в разі розірвання шлюбу та у питаннях дотримання прав колишнього подружжя, дітей та гідне утримання шляхом вирішення майнових питань, застосовуючи аліментні зобов'язання, та шляхом укладання шлюбного договору. Згідно з положеннями СК України шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Отже, подружжя не зможе, як раніше, передбачити якісь обов'язки особистого характеру стосовно один одного, а також особисті немайнові відносини між ними та дітьми. Важливою умовою шлюбного договору є те, що його положення не повинні зменшувати обсягу прав дитини, встановлених цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне для нього матеріальне становище. На практиці шлюбний договір насамперед застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок розриву шлюбних відносин. Укладення шлюбного договору – це можливість попередження і, як наслідок, уникнення непотрібних і небажаних конфліктних ситуацій та суперечок при розірванні шлюбу (припиненні шлюбних правовідносин).

Ключові слова: цивільні відносини, шлюб, припинення шлюбу, правові наслідки припинення шлюбу, розірвання шлюбу, розлучення, сім'я, сімейні відносини, шлюбні відносини, сімейне право, шлюбний договір, подружжя.

Постановка проблеми. У період глобалізації та інтернаціоналізації світової спільноти шлюбно-сімейні відносини, в тому числі й ускладнені європейським елементом, є правовою реальністю і вимагають, відповідно, ефективного врахування балансу інтересів сторін механізму правового регулювання сімейних правовідносин, зокрема в разі розірвання шлюбу та у питаннях дотримання прав дітей на гідне утримання.

Розірвання шлюбу за наявності неповнолітніх дітей тягнуть серйозні психологічні,

соціальні, матеріальні та правові наслідки. Розлучення батьків не повинно вплинути на матеріальне утримання дітей. Але, на практиці, у таких ситуаціях у батька, з яким залишається проживати дитина, нерідко виникають труднощі, пов'язані з отриманням належного матеріального утримання від батька, який не проживає з дитиною.

Ситуація значно ускладнюється, якщо боржник, який має непогашені аліментні зобов'язання, працює або проживає за межами країни. При цьому питання правового

СІМЕЙНЕ ПРАВО

регулювання аліментних зобов'язань є чи не найскладнішими в європейському сімейному праві.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як С. С. Алексєєв, М. В. Антокольська, С. М. Братусь, С. Б. Булеца, Є. М. Ворожейкін, Д. В. Генкін, К. М. Глиняна, В. С. Гопанчук, К. А. Граве, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, О. С. Іоффе, О. М. Калітенко, В. В. Луць, З. В. Ромовська, Є. А. Суханов, О. І. Сафончик, В. А. Тархова, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та інші.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні загальних історичних джерел окремих країн ЄС та України, які стали підґрунтям становлення сучасного сімейного законодавства, яке регулює шлюбні правовідносини в частині наслідків припинення шлюбу та майнових прав колишнього подружжя.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні нормативні правові акти різних країн, що містять колізійні правила визначення правопорядку для врегулювання аліментних зобов'язань, у тому числі й ускладнених європейським елементом.

Існують наступні колізійні прив'язки, закріплені в національному законодавстві країн ЄС:

1) право країни місця проживання боржника. ЦК Франції регулює вимоги за позовом про зміст за вибором позивача (ст.ст. 311—318) [14];

2) особистий закон кредитора. Так, Закон Угорщини «Про міжнародне приватне право» для врегулювання колізій у сфері утримання дітей вибирає особистий закон дитини [8; 6, с. 15—21];

3) закон загального громадянства кредитора і боржника. Цивільний кодекс Іспанії 1889 року [10] право на аліменти родичів визначає на підставі загального закону громадянства боржника і кредитора. Якщо це неможливо, застосовується закон місця знаходження кредитора, якщо обидва правила не дозволяють отримати аліменти, питання вирішується по внутрішньому закону країни розгляду вимоги про зміст;

4) закон місця спільного проживання. Цивільний кодекс Греції [11, с. 288—293] визначає компетентний правопорядок для відносин батьків і дітей. У тому числі зміст, в такій послідовності: по праву країни останнього спільного місця проживання, по праву країни громадянства дитини. Окремо регламентується правило визначення правопорядку для відносин батьків і дітей, народжених поза шлюбом: по праву країни останнього спільного місця проживання або за законом громадянства батька;

5) ряд країн, в тому числі й Україна, закріпили в національному законодавстві, що всі аліментні обов'язки, які виникають із сімейних відносин, у всіх випадках регулюються Гаазькою конвенцією від 02 жовтня 1973 року [5] про право, що застосовується до аліментних зобов'язань.

Отже, більшість колізійних норм про аліменти побудовано за схожим принципом і має ряд особливостей:

- 1) імперативний характер норм;
- 2) багаторівневий механізм встановлення компетентного правопорядку на підставі тільки національного права сторони за рахунок введення субсидіарних норм;
- 3) тенденція до встановлення альтернативного порядку визначення закону;
- 4) вибір двосторонніх колізійних норм з метою визнання рівності сторін аліментного відносини.

Деякі європейські держави, шляхом введення бланкетної норми в закони про міжнародне приватне право, підпорядкували вирішення питань взаємного утримання членів сім'ї Гаазькою конвенції про право, що застосовується до аліментних зобов'язань [12, с. 163—169].

Процедура стягнення аліментів складається з стадій, на кожній з яких використовуються свої особливі юридичні засоби, що в сукупності й утворюють механізм правового регулювання. Тобто, мова йде про систему з «тільки їй властивим набором ряду елементів, які знаходяться у взаємозв'язку один з одним. При цьому даний взаємозв'язок виступає у вигляді невід'ємною якісної

СІМЕЙНЕ ПРАВО

характеристики відповідної системи» [9, с. 19—30].

Нормативна і доктринальна позиція України полягає в тому, що аліментні зобов'язання представляють собою у першу чергу заходи підтримки, а основна мета стягнення аліментів полягає в наданні матеріальної допомоги одного члена сім'ї іншому.

Складний дуалістичний характер правового впливу на сімейні відносини в Україні обумовлений необхідністю захисту законних інтересів членів сім'ї, у першу чергу неповнолітніх і непрацездатних осіб. При цьому слід встановити грань використання правового регулювання вказаних відносин з метою позитивного взаємовпливу на цивільні відносини у сімейній сфері.

Встановлення у законодавстві України положень про аліментне забезпечення при розірванні шлюбу має важливе соціальне значення. З одного боку, на рівні права закріплені етнічні норми сімейних взаємовідносин щодо матеріального забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги, осіб після розлучення подружжя. З іншого боку, будь-яка держава не може гарантувати необхідне матеріальне забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних осіб, які потребують допомоги, за рахунок спільноти загалом, а тому зацікавлена у тому, щоб така матеріальна підтримка здійснювалась за рахунок членів сім'ї [4].

Правове регулювання сімейних відносин передбачає можливість примусового виконання обов'язку щодо матеріального забезпечення неповнолітніх або повнолітніх непрацездатних осіб, які потребують допомоги, за рахунок аліментів, яких достатньо для забезпечення необхідних умов існування. СК України договірні відносини щодо сплати аліментів закріплені у ст. 93 та ст. 189 [3].

Аналізуючи правове регулювання інституту договору про сплату аліментів в Україні, слід відзначити позитивні нововведення: встановлення мінімального розміру

аліментів; розширення можливостей добровільної (щодо договору) сплати аліментів, при цьому добре опрацьована методика захисту інтересів дітей та прав сторін; розширення способів сплати аліментів; введення економічної відповідальності за прострочення сплати аліментів з вини зобов'язаної особи; спрощена процедура вирішення конфлікту в разі несплати аліментів [13, с. 309—315].

З негативних аспектів необхідно відзначити, що такий спосіб сплати аліментів, як передача майна у власність дитини, по суті своїй, сплатою аліментів не є. Аліменти втрачають свою правову сутність, як грошова виплата, для виникаючих потреб дитини. Також недосконале положення про те, що договір про сплату аліментів не може бути укладено, якщо аліменти сплачуються відповідно до шлюбного договору, а також відповідно до вимог постанови суду, що не дозволить тим, щодо кого ці документи вже діють, скористатися можливістю укладення договору про сплату аліментів. І якщо в шлюбний договір можна внести зміни, то скасувати ухвалу суду про стягнення аліментів неможливо.

На підставі вищевикладеного слід зазначити, що зміни в законодавстві України на підставі досвіду зарубіжних країн, спрямовані на захист законних прав та інтересів неповнолітніх (або повнолітніх непрацездатних, які потребують допомоги) дітей, що є позитивною тенденцією в українському законодавстві.

Останнім часом в українській сімейно-правовій науці активізувалися наукові дослідження правового режиму майнових відносин подружжя. Так, питання шлюбного контракту (договору) та визначення ним правового режиму майна подружжя розглядалися певною мірою в дисертаційних дослідженнях присвячених, зокрема, функціям шлюбного договору в сімейному праві України (О. А. Явор, 1996 р.), правовому режиму майна членів сім'ї (І. В. Жилінкова, 2000 р.), особистим відносинам подружжя та відносинам подружжя стосовно їх майна (О.

СІМЕЙНЕ ПРАВО

М. Калітенко, 2001 р.), правовому регулюванню відносин власності між подружжям (Т. О. Ариванюк, 2002 р.). Важливі положення щодо шлюбного договору сформульовані також у навчальних посібниках та в Науково-практичних коментарях СК України. Однак цих праць явно недостатньо для того, щоб отримати повне і всебічне уявлення про інститут шлюбного договору у сімейному праві.

Шлюбний договір — це насамперед угода про вирішення спірних питань життя сім'ї, укладена між особами, які вступають у шлюб, або подружжям.

Сімейним Кодексом України передбачено, що шлюбним договором регулюються лише майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права і обов'язки подружжя як батьків.

Згідно з ч. 3 ст. 93 СК України, шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Отже, подружжя не зможе, як раніше, передбачити якісь обов'язки особистого характеру стосовно один одного, а також особисті немайнові відносини між ними та дітьми.

Важливою умовою шлюбного договору є те, що його положення не повинні зменшувати обсягу прав дитини, встановлених цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне для нього матеріальне становище.

Крім того, ч. 5 ст. 93 СК України визначено, що за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

На практиці шлюбний договір насамперед застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок розриву шлюбних відносин. У цьому разі при розлученні можна уникнути довготривалих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення [7, с. 89—94].

Таким чином, інститут, спроможний допомогти у розв'язанні принаймні майнових питань, що виникають у подружжя не був взагалі застосований.

Отож відсоток справ, що виникають із сімейних правовідносин, може бути ще меншим за допомогою інституту шлюбного договору.

Не можна також забувати й про етичний аспект шлюбного договору, який передбачає наявність у кожного з подружжя внутрішньої заборони на отримання користі для себе з укладеного договору шляхом пограння прав та інтересів іншого.

З цього приводу необхідно погодитись з думкою про те, що шлюбний договір має являти собою взірць поваги до прав і законних інтересів сторін. Неприпустимо, щоб майнові інтереси у шлюбі домінували над емоційним чинником, адже саме шлюбний договір існує для шлюбу, а не навпаки.

Проіснувавши у законодавстві порівняно тривалий час, шлюбний договір все ж таки залишається незрозумілим для свідомості більшості людей. Як наслідок, нечисленні випадки його укладання.

Одна з найсуттєвіших сімейних проблем полягає в тому, що зовсім не всі шлюби правильно будуються із самого початку. Причиною тому є, здебільшого, імпульсивність, поспішність під час прийняття рішення про укладання шлюбу і небажання прогнозувати майбутнє. Саме в цьому аспекті інститут шлюбного договору є інструментом, який спонукає замислитись над своїм подальшим життям, дає змогу з'ясувати ключові, важливі для кожного з подружжя питання подружнього життя.

Аналізуючи статті стосовно шлюбного договору, які час від часу з'являються в засобах масової інформації, можна дійти висновку, що бажання укласти шлюбний договір сприймається громадянами як вияв фінансового розрахунку, матеріальної вигоди при укладанні шлюбу та, крім того, вияв недовіри до свого майбутнього чоловіка (дружини).

Таким чином, можна визначити, що під укладенням шлюбного договору слід розуміти можливість попередження і, як наслідок, уникнення непотрібних і небажаних конфліктних ситуацій та суперечок при розірванні шлюбу (припиненні шлюбних правовідносин), а також, певною мірою, гарантію від укладення шлюбів за розрахунком та фіктивних шлюбів.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.01.2021 р).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. ст. 135.
4. Декларація прав дитини прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
5. Про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання. Конвенція від 02.10.1973 р., Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням. Закон України № 135-V (135-16) від 14.09.2006. ВВР 2006. № 43. ст. 416.
6. Діковська І. А. Колізійне регулювання речових відносин у праві України, Швейцарії, Угорщини та ЄС. the Journal of Eastern European Law/Журнал східноєвропейського права. 2019. № 64. с. 15–21.
7. Гліняна К. М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя // Часопис цивілістики 2013. № 15. с. 89–94.
8. Маложук О. Шлюбний договір // Право України. 2005. № 1. с. 73–74.
9. Міжнародне приватне право. навч. посіб./За ред. С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
10. Музика А. А. Міжгалузеві зв'язки цивільного права: огляд окремих проблем. Вісник Академії адвокатури України, Т. 11 2(30) 2014. с. 19–30.
11. Королівський указ від 24 липня 1889 р. про опублікування Цивільного кодексу. «Гасет де Мадрид». 206 від 25.07.188. // URL: [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con). (дата звернення 19.11.2020).
12. Міжнародне приватне право. навч. посіб./За ред. С. Г. Кузьменка. К.: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
13. Сафронова С. С. Гаагские конвенции о заключении и прекращении брака / С. С. Сафронова // Актуальные проблемы политики и права: межвуз. сб. науч. ст. Вып. 6. Пенза: Информ.-изд. центр ПГУ, 2003. с. 163–169.
14. Сафончик О. І. Правові наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. літ., 2011. Вип. 58. с. 309–315.
15. Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона) від 21.03.1804 (зі змін. та доп. станом на 01.09.2011).

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated from June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada. 1996. No. 30. Art. 141.
2. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated from January 16, 2003 No. 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (access date: January 3, 2023).
3. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine dated from January 10, 2002. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. No. 21. Art. 135.

4. Declaration of the Rights of the Child Adopted by the UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959// URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

5. On the Recognition and Execution of Decisions on the Maintenance Obligations. Convention of 2 October 1973, on accession to the Convention with a declaration and reservation. Law of Ukraine No. 135-V (135-16) dated from September 14, 2006, Bulletin of the Verkhovna Rada, 2006, No. 43, Art. 416.

6. Dikovska I. A. Conflict regulation of property relations in the law of Ukraine, Switzerland, Hungary and the EU. The Journal of Eastern European Law. 2019. No. 64. p. 15–21.

7. Glinyana K. M. Contractual regulation of marital property relations // Journal of civil affairs 2013. No. 15. pp. 89–94.

8. Malozhuk O. Marriage contract//Law of Ukraine. 2005. No. 1. P. 73–74.

9. International private law. Training manual/Edited by S. H. Kuzmenko. K.: Center of Educational Literature, 2010. 316 p.

10. Muzyka A. A. Intersectoral relations of civil law: overview of specific problems. Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine, Vol. 11 2(30) 2014. pp. 19–30.

11. Royal Decree of 24 July 1889 on the publication of the Civil Code. «Gaceta de Madrid». 206 dated from July 25, 1889// URL: [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con). (access date: November 19, 2022).

12. International private law. education manual/Under the editorship S. G. Kuzmenka. K.: Center of Educational Literature, 2010. 316 p.

13. Safronova, S. S. The Hague Conventions on the Marriage Conclusion and Termination/S. S. Safronova// Relevant problems of politics and law: interuniversity collection of scientific articles. Issue 6. Penza: Inform. izd. tsentr PHU. 2003. P. 163–169.

14. Safonchuk O. I. Legal consequences of marital and family relations termination. Relevant problems of the state and law: collection of scientific articles. Odesa: Yuryd. lit., 2011. Issue 58. p. 309–315.

15. The French Civil Code (Napoleon Code) dated from March 21, 1804 (amended and supplemented as of September 1, 2011).

Pliushko D. O. Some issues of the legal consequences of the termination of a property-related marriage under the legislation of Ukraine and some foreign countries.

In the proposed article, it is determined that in the period of globalization and internationalization of the world community, marital and family relations, including those complicated by the European element, are a legal reality and require, accordingly, effective consideration of the balance of interests of the parties to the mechanism of legal regulation of family relations, in particular in the case of divorce and in respect of children's rights to decent maintenance.

Family disintegration, divorce in the presence of minor children have serious psychological, social, material and legal consequences. Divorce of parents should not affect the financial support of children, but in practice, in such situations, the father with whom the child lives often has difficulties in obtaining proper financial support (alimony obligations) from the father who does not live with a child At the same time, the issues of legal regulation of alimony obligations are perhaps the most difficult in European family law.

Changes in the legislation of Ukraine based on the experience of foreign countries, aimed at protecting the legal rights and interests of minor (or adult disabled who need help) children, which is a positive trend in Ukrainian legislation.

Recently, in Ukrainian family law science, scientific studies of the legal regime of property relations of spouses have intensified.

According to the provisions of the Civil Code of Ukraine, the marriage contract cannot regulate the personal relations of the spouses, as well as the personal relations between them and their children. Therefore, the spouses will not be able, as before, to foresee any obligations of a personal

nature in relation to each other, as well as personal non-property relations between them and the children.

An important condition of the marriage contract is that its provisions should not reduce the scope of the child's rights established by this code, as well as put one of the spouses in an extremely unfavorable financial situation for him.

In practice, the marriage contract is primarily used not to regulate cohabitation and use of property, but in the event of a breakup of marital relations. The conclusion of a marriage contract is an opportunity to prevent and, as a result, avoid unnecessary and unwanted conflict situations and disputes in case of divorce (termination of marital relations).

Keywords: civil relations, marriage, termination of marriage, legal consequences of termination of marriage, dissolution of marriage, divorce, family, family relations, marital relations, family law, marriage contract, spouse.

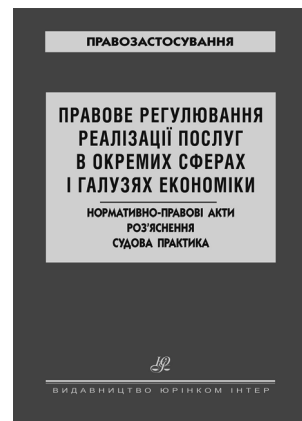
Правове регулювання реалізації послуг в окремих сферах і галузях економіки. Нормативно-правові акти. Роз'яснення. Судова практика / Укладач С. Теньков. Київ: Юрінком Інтер, 2023, 512 с.

ISBN 978-966-667-807-5

Економічні визначення «товари», «послуги», «роботи» мають стійкі юридичні особливості їх супровіду. Йдеться не лише про особливості оподаткування або відміни при розрахунках щодо зазначених економічних реалій. Правовий статус товарів, послуг, як і робіт, також має значення, адже йдеться про специфіку укладання договорів, їх виконання, завершення, наслідки виконання або невиконання, а також про судову практику щодо зазначених економічних реалій.

Книга структурована за основними видами послуг; надається їх законодавче визначення, розрахунки за їх реалізацію, передбачувані наслідки виконання тощо.

Книга буде корисною юристам, бізнесменам, господарникам, менеджерам, які зацікавлені у наведенні ладу при здійсненні підприємницької діяльності.

УДК 347.73+ 340.1

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-3

Р. О. Гаврилюк,докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права ЧНУ ім. Ю. Федьковича**П. С. Пацурківський,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права ЧНУ ім. Ю. Федьковича

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті аналізуються з пізнавальних позицій антропосоціокультурного підходу дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. В українському правознавстві вищезазначені проблеми ще жодного разу не піддавались спеціальному аналізу, а поодинокі дослідження їх окремих аспектів відзначаються переважно постановочним характером, розглядом їх окремих аспектів та щонайменше дискусійністю їх оціночних положень, а також висновків. Метою статті є аналіз принципових інновацій у юридичній визначеності матеріального податкового права України в умовах воєнного стану, розкриття їх сенсу та потенціалу. У результаті дослідження автори статті дійшли висновку, що в умовах воєнного стану відбулися парадигмальні зміни у сфері юридичної визначеності податкового права України як у широкому (змістовому загалом), так і в спеціально-юридичному сенсі цього слова. Квінтесенцію перших склала лібералізація податкового права України, яка охопила мільйони осіб-платників податків та об'єктів оподаткування, стала по суті неоголошеною революцією в оподаткуванні. У вузькому (спеціальному) розумінні терміну юридична визначеність податкового права України в умовах воєнного стану проявилася в застосуванні до її вимірів як основоположного ціннісного критерію принципу балансу приватних і публічних інтересів у соціумі.

Ключові слова: податкове право України; ціннісна матриця податкового права; воєнна матриця податкового права; юридична визначеність податкового права; змістова визначеність податкового права; формально-юридична визначеність податкового права; баланс публічного та приватного інтересів у податковому праві; ціннісний вимір податкового права; змістовий вимір податкового права; темпоральний вимір податкового права.

Вступ. Закони про податки, як основну форму податкового права України, без перебільшення можна порівняти з незавершеною книгою, сторінки і глави якої доповнюються і змінюються постійно, а сюжет нерідко набуває альтернативних перспектив. Вони зазвичай нагадують собою рух піщаних дюн у пустелі, найголовнішою властивістю яких є спонтанна зміна навколишнього ландшафту. За таких умов особливого значення набуває

дотримання законодавцем принципу юридичної визначеності вищезазначеного правового масиву в усіх його ключових вимірах – ціннісному, змістовому й темпоральному. Значення врахування цих факторів державою щонайменше подвоюється, а то й зростає в геометричній прогресії в умовах російсько-української війни, коли податкова система України стала одним з наріжних каменів стійкості держави в цілому.

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

Принагідно також зазначимо, що як податкове право в цілому, так і такий його сегмент, як юридична визначеність належать до ряду суспільних явищ, які за своєю природою атрибутивно процесуальні (плинні). Вони вимагають застосування до їх пізнання адекватного методологічного інструментарію. Цей інструментарій, в свою чергу, завжди спрямований на якісне «схоплення» певного явища у його динаміці, в тім числі і через його кількісні прояви. Неминучим наслідком цього є неусувна в межах цієї пізнавальної парадигми контраверсійність одержуваних результатів пізнання суспільного явища, у нашому випадку індикаторів юридичної визначеності податкового права. Цей фактор необхідно неодмінно враховувати, якщо ми прагнемо одержати максимально наближений до об'єктивного результат.

В українському правознавстві вищезазначені проблеми ще жодного разу не піддавались спеціальному аналізу, а поодинокі дослідження їх окремих аспектів відзначаються переважно постановочним характером, розглядом їх окремих аспектів та щонайменше дискусійністю їх оціночних положень, а також висновків [1; 2]. Їх автори зазвичай не враховують парадигмально іншого характеру податкового права України в умовах воєнного стану, тимчасового зміщення балансу приватного і публічного інтересу у бік останнього, а також тієї обставини, що саме цей баланс повинен завжди відігравати роль основоположної світоглядної та методологічної матриці при оцінці відповідного податкового права і його складових, включно із його юридичною визначеністю.

Метою статті є аналіз принципових інновацій у юридичній визначеності матеріального податкового права України в умовах воєнного стану, розкриття їх сенсу та потенціалу. Її конкретні задачі полягають в осмисленні: ціннісної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану; його змістової визначеності у цей період часу; специфіки темпоральної визначеності податкового права України в умовах російсько-української війни. Особлива увага буде приділена аналізу

рішення Касаційного адміністративного Суду у складі Верховного Суду (далі КАС ВС) від 19 квітня 2022 р. у справі №816/687/16.

Методологічну основу статті складає антропосоціокультурний підхід з усім арсеналом його пізнавальних інструментів, а також загальнонаукові принципи історизму та об'єктивності.

Виклад основних результатів дослідження вважаємо за необхідне розпочати із стислої оцінки стану довоєнного податкового права України. Одному з авторів цієї статті свого часу уже доводилося зазначати, що йому була властива відверта асиметричність податкових повноважень субстанційної держави з одного боку, і примусових податкових обов'язків платників податків — з іншого. Більше того, мала місце явна опозиційність відносин на цьому ґрунті держави з одного боку, і громадянського суспільства — з іншого. Ця опозиційність нерідко набувала навіть зовнішніх ознак цивілізаційного розлому в соціумі [3, с. 298—310].

Перенесення довоєнного типу податкових правовідносин платників податків і держави в умови воєнного стану під час повномасштабної російсько-української війни було неприпустимим – це загрожувало б самому існуванню Української держави із середини. Українські державницькі еліти це вчасно усвідомили і стали на шлях прискореної лібералізації податкового права України, передусім парадигмальної перебудови його ціннісної матриці. Цьому у вирішальній мірі сприяли також фундаментальні якісні зміни ціннісних пріоритетів платників податків і держави у сфері оподаткування в умовах воєнного стану. Вперше в новітній українській історії вони об'єктивно повністю співпали, а їх квінтесенція полягає у першочерговому задоволенні безпекових потреб кожного українця, українського суспільства в цілому, в тім числі й Української держави [4, С. 11–12].

Уже майже дворічний досвід цієї війни переконує, що безпекові потреби вітчизняного соціуму загалом, його держави і кожного українця залишаться такими щонайменше до повної перемоги України у цій війні і

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

належного покарання агресора за скоєне та з метою унеможливлення розв'язання ним подібних воєн в майбутньому. Найбільш концентроване вираження вони знайшли у воєнних правових матрицях публічних фінансів загалом та податкового права України зокрема. Відповідно до цих правових матриць, імперативи забезпечення безпеки для всіх та кожного українця стали основоположним інтегральним критерієм правомірності та ефективності використання публічних фінансових ресурсів, як того вимагає частина друга статті 19 Конституції України, державою в цілому, органами державної влади й органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами [5].

Всі інші публічні потреби українців в умовах воєнного стану, втім числі й гарантовані Конституцією України, фінансуються Українською державою тільки у їх системному взаємозв'язку з позачерговим забезпеченням безпекових потреб суспільства та врахуванням у кожен конкретний період часу наявних фінансових ресурсів. Надходження у Державний бюджет України з традиційних джерел публічних фінансових ресурсів в умовах воєнного стану різко скоротилися. Це негативно позначилося і продовжує все гірше впливати на міру забезпечення публічних потреб вітчизняного соціуму включно з його безпековими потребами. Вищезазначена ситуація об'єктивно змушує Українську державу до активізації пошуків нетрадиційних джерел наповнення Державного бюджету країни. Найбільша відповідальність за це, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України, випала на Український Парламент, оскільки саме до його виключної компетенції належить встановлення відповідних суспільних відносин [5].

Парадигмальні зміни воєнних ціннісних матриць публічних фінансів України в цілому та податкового права зокрема не могли не вплинути таким же чином і на стан юридичної визначеності податкового права України як у широкому (змістовому загалом), так і в спеціально-юридичному (темпорально детермінованому) розумінні цього терміну. Зміна

юридичної визначеності податкового права України в широкому розумінні слова в умовах воєнного стану найбільш концентровано проявилася у прийнятті Верховною Радою України цілого ряду законів, спрямованих на його лібералізацію. Квінтесенцією цих змін найповніше репрезентує Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. [6]. Він став безпосередньою правовою основою лібералізації податкової системи України згідно з вимогами її воєнної ціннісної матриці. Запроваджені цим Законом інновації в регулюванні податкових правовідносин мають системний характер. Вони зумовлені передусім воєнними викликами Україні. Водночас ці інновації були спрямовані також і на подолання надмірного етатистського ухилу, властивого довоєнному податковому праву України, а також на наближення його до стандартів податкового права держав-членів ЄС.

Запроваджені вищезазначеним Законом інновації охопили широке коло як платників податків, так і об'єктів оподаткування. Зокрема, фізичні особи-підприємці I та II груп одержали відповідно до цього Закону право не заповнювати в умовах дії воєнного стану декларацію платника єдиного податку і не сплачувати цей податок. Стосовно платників єдиного податку третьої групи Закон лібералізував критерії набуття ними цього статусу, процедури переходу на спрощену систему оподаткування і відмови від неї, знизив ставку єдиного податку для них до двох відсотків від доходу та збільшив з одного місяця до трьох податковий (звітний) період. Після завершення воєнного стану в Україні платники єдиного податку третьої групи, відповідно до вищезазначеного закону України, повинні автоматично повернутися на попередню систему оподаткування, на якій вони перебували до переходу їх на спрощену систему податків і зборів [6].

Законом України №2120-IX від 15.03.2022 р. було зменшено ставки оподаткування або взагалі звільнено від оподаткування чимало товарів та/або послуг. Це позитивно вплинуло на значне коло як платників податків, так і на споживачів відповідних товарів або

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

послуг. Особливо великий кумулятивний ефект мало зниження ставок оподаткування на паливно-мастильні матеріали, ставок з ПДВ, надання споживачам підакцизних товарів або послуг права включати до складу податкового кредиту попередньо сплачені ними суми ПДВ на підставі пред'явлення первинних документів. На постачальників підакцизних товарів/послуг було покладено обов'язок реєстрації податкових накладних не пізніше, ніж впродовж шести місяців після скасування або припинення дії воєнного стану на території України [6].

Вагомі пільги були надані вищезазначеним Законом України платникам податку на доходи фізичних осіб та військового збору: звільнено від оподаткування цільову благодійну допомогу з боку цих платників податків на потреби ЗСУ у найширшому розумінні цього терміну, запроваджено податкову знижку для них за підсумками 2022 податкового року в частині перерахованих ними сум або вартості переданого майна в якості пожертв або благодійних внесків неприбутковим організаціям в розмірі, що не перевищує 16 процентів суми загального оподаткованого доходу відповідної особи за цей рік [6].

Законодавець також звільнив від оподаткування земельним та екологічним податком на період з 1 березня 2022 р. по 31 грудня року, наступного за роком, в якому буде скасовано чи припинено воєнний стан, власників й орендарів земельних ділянок та паїв, а також об'єктів оподаткування екологічним податком, розташованих на територіях бойових дій чи тимчасово окупованих збройними силами РФ землях. Аналогічних трансформацій зазнали і відносини загальнообов'язкового державного соціального страхування [6].

Лібералізація податкової системи України охопила мільйони осіб-платників податків та об'єктів оподаткування. Це була по суті *неоголошена революція в оподаткуванні*, внаслідок якої один стан юридичної визначеності податкового права України кардинально змінився в умовах воєнного часу іншим його станом. При цьому у надзвичайних умовах російсько-української війни українським

законодавцем не було дотримано формально-юридичного розуміння визначеності податкового права у його позитивістському тлумаченні, яке склалося в Україні в умовах її мирного розвитку, водночас було реалізовано цю визначеність за основоположним ціннісним критерієм балансу публічних і приватних інтересів в соціумі.

Важливо зазначити, що змінами, внесеними у податкову систему України Законом України №2120-IX від 15.03.22 р., становище усіх платників податків, на яких вони були безпосередньо розраховані, не погіршилося, а навпаки, покращилося. Проте, оскільки Державний бюджет України, покликаний забезпечувати її реальні потреби у публічних фінансових ресурсах, є за його правовою природою солідарним, то у зв'язку з вищевикладеним більший тягар по його наповненню, у порівнянні з попереднім періодом, випав на тих платників податків і об'єкти оподаткування, яких вищезазначені зміни безпосередньо не стосувалися. Це було зумовлено необхідністю запобігання загрозовому розбалансуванню видатків і доходів казни, дотримання принципу єдності видатків та доходів Державного бюджету України.

З цією метою Верховна Рада України зробила та ухвалила цілий ряд законопроектів, метою яких було збільшення прямих і непрямих надходжень в Державний бюджет України. Йдеться про наступні Закони України: №2139-IX від 15 березня 2022 р. про збільшення ставок акцизного податку і мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку з тютюнових виробів, а також податку на рідина, що застосовуються в електронних сигаретах [7]; №2284-IX від 31 травня 2022 р., який стосується стимулювання виробництва спирту денатурованого [8]; №2720-IX від 3 листопада 2022 р. щодо вдосконалення регулювання діяльності з торгівлі валютою у готівковій формі [9], а також цілий ряд інших законів України цього ж спрямування. Їм також було надано чинності в порушення усталеного в довоєнний період розвитку податково-правової доктрини формально-юридичного розуміння

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

юридичної визначеності, водночас і в цих випадках було дотримано основоположного критерію забезпечення балансу публічних і приватних інтересів в умовах воєнного стану.

Має місце і протилежний підхід до розуміння і тлумачення природи та стану юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. Його поділяє переважна більшість експертного середовища України, а також частина її вчених юристів-фінансистів. Квінтесенція цього підходу зводиться до того, що будь-які зміни обов'язкових елементів податку, запроваджені незалежно від причин та мети їх ухвалення менше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року, є порушенням принципу юридичної визначеності (стабільності) податкового права, закріпленого підпунктом 4.1.9 пункту 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України [10].

Передусім зазначимо, що це є так званий вузьконормативний (позитивістський) підхід до розуміння природи податкового права в цілому та його юридичної визначеності зокрема, який є родовою спадщиною радянського минулого та поки що залишається в Україні домінуючим. Чи відповідає цей підхід європейському розумінню юридичної визначеності податкового права, основоположні засади якого містяться в Європейській конвенції з людських прав і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та були згодом розвинуті у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)? Це питання не риторичне, оскільки ЄКПЛ ратифікована Верховною радою України Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. [11] і тим самим стала обов'язковою для застосування в Україні, як обов'язкова і прецедентна практика ЄСПЛ відповідно до Закону України № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. [12].

Зокрема, відповідно до ст. 1 Першого додаткового протоколу до ЄКПЛ від 20.03.1952 р., «Кожна фізична особа або юридична особа має право мирно володіти майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як в інтересах суспільства і на умовах,

передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, - підкреслюється у другій частині цієї статті, - які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [13]. Лібералізація податкового права України у всіх її вимірах, про яку йшлося вище, не суперечить вищезазначеним положенням ЄКПЛ.

Згодом ЄСПЛ виробив так званий трьохскладовий тест на перевірку правомірності втручання держави в право особи на мирне володіння майном. Його було обґрунтовано Судом у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції». Цей тест передбачав з'ясування наступних питань: 1) чи було таке втручання держави законним відповідно до національного законодавства; 2) чи воно переслідувало суспільний інтерес; 3) чи це втручання було пропорційним визначеним цілям. Відповідно до підходу ЄСПЛ, якщо державою не було дотримано хоча б якогось із цих критеріїв, то наяву порушення нею ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ [14].

Інакше кажучи, вжиті державою заходи під час її втручання у право особи (осіб) на мирне володіння нею (ними) майном мають бути дієвими з огляду на вирішення внаслідок цього важливої проблеми суспільства в цілому і водночас залишатися відносно найменш обтяжливими для фундаментальних прав особи (осіб), яких воно безпосередньо стосується. Перехід Української держави від довоєнного податкового права до його ліберальної воєнної матриці повністю відповідає, як було продемонстровано вище, усім критеріям трьохскладового тесту ЄСПЛ. Внаслідок цього переходу формально-юридична визначеність податкового права України, яка позиціонувалася у якості його ідеалу в довоєнний період розвитку, поступилася місцем ціннісній визначеності податкового права держави періоду російсько-української війни.

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

Для адекватного розуміння квінтесенції цього сутнісного переходу у втіленні принципу юридичної визначеності податкового права України особливо промовистою є Постанова Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) від 19 квітня 2022 р. у справі № 816/687/16. Спір у цій справі спричинило донарахування контролюючим органом, який виступав відповідачем у справі, газонафтовій компанії – позивачу в справі, додаткових податкових зобов'язань, а також штрафних санкцій в розмірі понад 73 млн. грн. з рентної плати за користування нею надрами для видобування природного газу, втім числі нафтового (супутнього) газу з покладів, що повністю або частково залягають на глибині до п'яти тисяч метрів, за другий квартал 2015 р. Позивач скаржився на те, що контролюючий орган застосував до нього ставку рентної плати, що була збільшена Законом, прийнятим менше, ніж за 6 місяців до початку нового 2016 бюджетного року. На його думку, цим самим було порушено принцип юридичної визначеності (стабільності) в оподаткуванні, гарантований приписом підпункту 4.1.9 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України [15].

Суди першої та апеляційної інстанцій, виходячи із формально-юридичного розуміння принципу юридичної визначеності та обмежившись лише пп. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПКУ, задовольнили позов. Однак КАС у складі ВС за результатами касаційного перегляду справи на підставі касаційної скарги відповідача скасував рішення у цій справі судів першої та апеляційної інстанцій як неправомірні і відмовив у задоволенні позову. При цьому він виходив з того, що суди попередніх інстанцій не врахували інших норм ПКУ, зокрема його п. 252.20 ст. 252, у якому було закріплено з 1.01. 2015 р. нові ставки рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин, не оцінили змін у правовому режимі оподаткування в цілому на їх відповідність оновленій правовій визначеності, нарешті, не врахували обставин, якими керувався законодавець, ухвалюючи рішення про зміну ставок податку (збору) [15].

Осмишуючи легітимну мету відступу Верховної Ради України від формально-юридично витлумаченого принципу стабільності в оподаткуванні, КАС у складі ВС звернув увагу на те, що цей принцип було застосовано законодавцем у поєднанні з принципами загальності оподаткування, його соціальної справедливості та фіскальної достатності з метою забезпечення видатків держави на оборону та соціального захисту населення у складних економічних умовах фактичної військової агресії рф. КАС у складі ВС дійшов висновку, що підвищення ставок рентної плати не призвело до порушення Конституції України та було пропорційним у конкретній ситуації щодо втручання держави в право мирного володіння своїм майном платником податків. Остаточне резюме КАС у складі ВС в даній справі було наступним: «Колізії між такою (новою. – Р. Г. і П. П.) нормою і принципом стабільності немає, оскільки принцип стабільності застосовується у системному зв'язку з іншими принципами податкового законодавства. Така норма не застосовується лише тоді, - наголосив суд, - коли вона суперечить принципу верховенства права в контексті права платника податку на мирне володіння майном» [15]. Дане інноваційне рішення КАС у складі ВС за своїми ціннісними та методологічними підходами суголосне з прецедентною практикою ЄСПЛ та Європейського суду справедливості.

Висновки. Концепт юридичної визначеності податкового права, як і податкове право відповідного соціуму в цілому, конкретно-історично зумовлені. В його основі лежать домінуюча матриця розуміння основоположних суспільних цінностей загалом та відповідна матриця податкового права зокрема. Російсько-українська війна парадигмально змінила ці матриці, а також розуміння своїх основоположних потреб як державою, так і платниками податків. Вперше в історії незалежної і суверенної України в обидвох вищезазначених суб'єктів вони об'єктивно повністю співпали – ними виявилися безальтернативно безпекові потреби. Найбільш концентроване вираження ці потреби знайшли у воєнних

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

правових матрицях публічних фінансів загалом та податкового права України зокрема.

Парадигмальні зміни у цих ціннісних матрицях не могли не вплинути таким же чином на стан юридичної визначеності податкового права України як у широкому (змістовому загалом), так і в спеціально-юридичному сенсі цього терміну. Зміна юридичної визначеності податкового права України у широкому розумінні цього поняття в умовах воєнного стану найбільш концентровано проявилася у прийнятті Верховною Радою України цілого ряду законів, спрямованих на його лібералізацію. Лібералізація податкового права України має системний характер. Вона була зумовлена передусім воєнними викликами Україні, охопила мільйони осіб-платників податків та об'єктів оподаткування, стала по суті неоголошеною революцією в оподаткуванні. Вона також мала своєю метою подолання

надмірного етатистського ухилу, властивого довоєнному податковому праву України, а також наближення його до стандартів податкового права держав-членів ЄС.

Внаслідок лібералізації податкового права України один стан його юридичної визначеності кардинально змінився в умовах воєнного часу іншим його станом. При цьому у надзвичайних умовах російсько-української війни українським законодавцем не було дотримано формально-юридичного розуміння визначеності податкового права у його позитивістському тлумаченні, яке склалося в Україні в умовах її мирного розвитку, водночас було реалізовано цю визначеність за основоположним ціннісним критерієм балансу приватних і публічних інтересів у соціумі. Це реально наблизило податкове право України до стандартів податкового права держав-членів ЄС.

Список використаної літератури

1. Решота В. Проблеми оскарження рішення про відмову у реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Податкові спори в адміністративному судочинстві: зб. Тез доповідей П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м.Київ, 4–5 липня 2022 р.). Київ: Компанія «ВАІТЕ». 2022. С. 62–65.
2. Смичок С. Принципи податкового законодавства в умовах дії воєнного стану. Податкові спори в адміністративному судочинстві: зб. Тез доповідей П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 4–5 липня 2022 р.). Київ: компанія «ВАІТЕ». 2022. с. 207–211.
3. Гаврилук Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2014. с. 298–310.
4. П. Пацурківський, Р. Гаврилук. Війна росії проти України та вітчизняні публічні фінанси. Право України. 2022. №3. с. 11–12.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження диференційованої рентної плати за видобування газу природного. Закон України №2139-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2139-20#Text>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання виробництва спирту етилового денатурованого. Закон України №2284-IX від 31 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2284-20#Text>.

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування діяльності з торгівлі валютними цінностями у готівковій формі. Закон України №2720-IX від 3 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2720-20#Text>.

10. Податковий кодекс України. Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 із змінами та доповн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

11. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

13. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод №1 від 20 березня 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

14. Case of The Estate of E . SPORRONG and I. M. LONNROTH v. SWEDEN (applications Nos. 7151/75 and 7152/75). 8 October 1980. 52. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/001-57580.pdf>.

15. Постанова Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду від 19 квітня 2022 р. у справі № 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palat_19_04_01_2022_816_687_16.

References

1. Reshota V. Problems of appealing against the decision to refuse to register a tax invoice/adjustment calculation in the Unified Register of Tax Invoices. Tax Disputes in Administrative Proceedings: Collection of abstracts of the Fifth International Scientific and Practical Conference «Administrative Justice in Ukraine: Problems of Theory and Practice» (Kyiv, July 4–5, 2022). Kyiv: VAITE Company. 2022. с. 62–65.

2. Principles of tax legislation under martial law. Tax Disputes in Administrative Proceedings: Collection of abstracts of the Fifth International Scientific and Practical Conference «Administrative Justice in Ukraine: Problems of Theory and Practice» (Kyiv, July 4–5, 2022). Kyiv: VAITE Company. 2022. с. 207–211.

3. Havrylyuk R. O. The nature of tax law: anthroposociocultural approach: a monograph. Chernivtsi: Chernivtsi National University. 2014. с. 298–310.

4. Petro Patskurkivskyy, Ruslana Havrylyuk. Russia's war against Ukraine and domestic public finances. Law of Ukraine. 2022 . №3. с. 11–12.

5. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996, No. 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on the Validity of Norms for the Period of Martial Law. Law of Ukraine No. 2120-IX of 15.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

7. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Other Legislative Acts of Ukraine on the Introduction of Differentiated Rent for Natural Gas Production. Law of Ukraine No. 2139-IX of March 15, 2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2139-20#Text>.

8. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine to Stimulate the Production of Denatured Ethyl Alcohol. Law of Ukraine No. 2284-IX of May 31, 2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2284-20#Text>.

9. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Peculiarities of Taxation of Activities on Currency Valuables Trading in Cash. Law of Ukraine No. 2720-IX of November 3, 2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2720-20#Text>.

10. Tax Code of Ukraine. Law of Ukraine No. 2755-VI of 02.12.2010 as amended and supplemented: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

11. On Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols Nos. 2, 4, 7 and 11 to the Convention. Law of Ukraine of 17.07.1997 No. 475/97-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

12. On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights. Law of Ukraine of 23.02.2006 No. 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

13. Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms No. 1 of March 20, 1952: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

14. Case of The Estate of E. SPORRONG and I. M. LONNROTH v. SWEDEN (applications Nos. 7151/75 and 7152/75). October 8, 1980. 52. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/001-57580.pdf>.

15. Resolution of the Administrative Court of Cassation within the Supreme Court of April 19, 2022 in case No. 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palata/palata_19_04_01_2022_816_687_16.

Havrylyuk R. O., Patsurkivskyy P. S. Controversial Issues of Legal Certainty of the Tax Law of Ukraine under Martial Law.

The article analyzes the controversial issues of legal certainty of tax law of Ukraine under martial law from the cognitive standpoint of the anthroposociocultural approach. In Ukrainian jurisprudence, the aforementioned issues have never been subjected to a special analysis, and the few studies of their individual aspects are characterized mainly by their staged nature, consideration of their individual aspects and, at least, the debatability of their assessment provisions and conclusions. Their authors usually do not take into account the paradigmatically different nature of the tax law of Ukraine under martial law, the temporary shift in the balance of private and public interest towards the latter, and the fact that this balance should always play the role of a fundamental ideological and methodological matrix in assessing the relevant tax law and its components, including its legal certainty. The purpose of the article is to analyze the fundamental innovations in the legal certainty of substantive tax law of Ukraine under martial law, and to reveal their meaning and potential. Its specific tasks are to comprehend: the value certainty of Ukraine's tax law under martial law; its substantive certainty in this period of time; and the specifics of temporal certainty of Ukraine's tax law in the context of the Russian-Ukrainian war. Particular attention will be paid to the analysis of the decision of the Administrative Court of Cassation within the Supreme Court dated April 19, 2022 in case No. 816/687/16.

As a result of the study, the authors of the article conclude that under martial law, paradigmatic changes have occurred in the area of legal certainty of Ukrainian tax law in both the broad (substantive) and special legal sense of the word. The quintessence of the former was the liberalization of Ukrainian tax law, which covered millions of taxpayers and taxable entities and became, in fact, an undeclared revolution in taxation. In the narrow (special) sense of the term, the legal certainty of the tax law of Ukraine under martial law was manifested in the application of the principle of balance of private and public interests in society to its dimensions as a fundamental value criterion.

Keywords: tax law of Ukraine; value matrix of tax law; military matrix of tax law; legal certainty of tax law; substantive certainty of tax law; formal and legal certainty of tax law; balance of public and private interests in tax law; value dimension of tax law; substantive dimension of tax law; temporal dimension of tax law.

УДК 347.7

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-4

Р. В. Пожоджук,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
головний консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України, докторант НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПРАВОВА ПРИРОДА СТАНДАРТУ ПЕРЕСІЧНОГО СПОЖИВАЧА У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*У статті здійснюється науково-правовий аналіз підходів щодо розуміння правової природи концепції (стандарту) пересічного споживача відповідно до *acquis communautaire*. Автор звертає увагу на те, що при регулюванні споживчих відносини право Європейського Союзу у певних випадках використовує стандарт пересічного споживача, який є відмінним від загальнозживаного поняття «споживач». Водночас вітчизняне законодавство не закріпило згаданий стандарт та відповідно не містить визначення категорії «пересічний споживач». Мета дослідження полягає в аналізі окремих джерел *acquis communautaire* та підходів іноземних науковців щодо розуміння сутності концепції «пересічний споживач».*

У статті звертається увага, що загалом пересічним споживачем слід вважати споживача, який досить добре поінформований і досить спостережливий та обачний, з урахуванням мовних, культурних та соціальних факторів. Тобто, до пересічного споживача висуваються вищі вимоги ніж до звичайного споживача. Фактично пересічний споживач є певним еталоном, який покликаний встановлювати стандарт поведінки у певних правовідносинах. При цьому вказується, що поняття пересічного споживача є динамічним та може залежати не лише від соціальних, культурних та мовних факторів, а також і від конкретних товарів, робіт чи послуг, щодо яких таке поняття кваліфікується. Крім того, стандарт пересічного споживача дозволяє суб'єкту правозастосування визначити чи були порушені права споживача у конкретних правовідносинах, внаслідок неправомірної поведінки суб'єкта господарювання. До того ж, встановлюючи високий поріг захисту прав споживачів, стандарт пересічного споживача запобігає від необґрунтованого покладення відповідальності на суб'єкта господарювання, чим йому завдаватиметься неспівмірна шкода. Як висновок дослідження, автор вказує на те, що категорія «пересічний споживач» є фікцією, яка, базуючись на реальних індивідах, покликана охопити середнє значення споживача серед них чи серед групи таких індивідів. При цьому запропоновано авторське доктринальне визначення категорії «пересічний споживач».

Ключові слова: споживач, пересічний споживач, споживчі відносини, захист прав споживачів.

Постановка проблеми. На сьогодні відбувається системна трансформація законодавства України, враховуючи його адаптацію до *acquis communautaire*. До однієї із сфер

законодавства, які трансформуються, можна віднести захист прав споживачів. Тривалий час у праві Європейського Союзу для визначення – чи у певних споживчих відносинах

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

задається шкода економічним інтересам фізичної особи, використовується стандарт пересічного споживача.

Історично цей стандарт зародився у судовій практиці Європейського Союзу. Проте першим нормативно-правовим актом, що *de facto* закріпив визначення пересічного споживача є Директива Європейського Парламенту і Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. стосовно недобросовісних комерційних практик бізнесу щодо споживачів на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви Ради 84/450/ЄЕС, директив Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС, 98/27/ЄС та 2002/65/ЄС та Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2006/2004 («Директива про недобросовісні комерційні практики», далі – Директива 2005/29).

Відповідно до згаданої Директиви, концепція пересічного споживача встановлює підвищені вимоги до споживача при кваліфікації дій суб'єкта господарювання, які завдають шкоду такому споживачу. При цьому Директива 2005/29 вимагає її повної гармонізації, тобто імплементації її положень повинна бути за суттю є не більшою та не меншою, ніж це вимагає досліджувана Директива. Водночас для належної імплементації положення щодо пересічного споживача у вітчизняне законодавство слід розглянути теоретичні підходи щодо розуміння його сутності.

Метою статті є аналіз окремих джерел *acquis communautaire* та іноземної доктрини щодо розкриття сутності концепції «пересічний споживач».

Викладення основного матеріалу. Стандарт пересічного споживача *de facto* є творінням судової практики Європейського Союзу щодо торговельних марок, яке пізніше отримало певне законодавче закріплення у Директиві 2005/29, яка стосується недобросовісних комерційних практик.

Так, у декларації 18 преамбули Директива 2005/29 зазначається, що: «Доцільно захищати всіх споживачів від недобросовісних комерційних практик; однак Суд Європейського Союзу визнав за необхідне при винесенні

рішення у справах про рекламу після прийняття Директиви 84/450/ЄЕС перевіряти вплив на умовного, типового споживача. Відповідно до принципу пропорційності та для забезпечення ефективного застосування заходів захисту, що містяться в ній, ця Директива бере за еталон пересічного споживача, який є досить добре поінформованим і досить спостережливим та обачним, беручи до уваги соціальні, культурні та мовні фактори, як розтлумачено Судом Європейського Союзу, але також містить положення, спрямовані на запобігання експлуатації споживачів, чії характеристики роблять їх особливо вразливими до недобросовісних комерційних практик» [1]. Таким чином, наведена декларація містить визначення концепції «пересічний споживач», яка є відмінною від усталеного розуміння поняття «споживач». Водночас при дослідженні будь-якого правового явища доцільним видається вивчення доктринальних підходів до розуміння його сутності.

Насамперед звертаємо увагу, що концепція пересічного споживача бере свій початок від дефініції звичайного споживача, однак до пересічного споживача висувуються вищі вимоги ніж до звичайного. Вільям Ван Бум (Willem H. Van Boom), досліджуючи недобросовісні комерційні практики, зазначив, що «пересічний споживач» не є ані довірливим, ані таким, що легко піддається враженню чи обманюється, а є самостійною, впевненою у собі та ініціативною істотою [2] (тут і далі переклад наш – Р. П.). При цьому, хоча і прецедентне право, і законодавство Європейського Союзу загалом вказують, що пересічний споживач є добре поінформованою, обачливою та фактично критично мислячою особою, однак такий підхід, на наше переконання, не може означати, що особа стає майже експертом щодо певного товару, роботи чи послуги. Ця особа, все ж таки, оцінює товар, роботу чи послуги загалом, а тому згадані поінформованість, спостережливість та обачність повинні стосуватися їх комплексно, а не в деталях.

У цьому контексті доцільним вбачається навести позицію Суду Європейського Союзу у справі C-251/95, де зазначено таке:

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

«Формулювання статті 4(1)(b) Директиви – «...існує ймовірність виникнення плутанини з боку громадськості...» – показує, що сприйняття торговельних марок у свідомості пересічного споживача відповідного типу товарів чи послуг, про які йдеться, відіграє вирішальну роль у глобальній оцінці ймовірності плутанини. Пересічний споживач зазвичай сприймає торговельну марку як ціле і не приступає до аналізу її різних деталей» [3]. І хоча наведена позиція стосується сприйняття пересічним споживачем торговельної марки, враховуючи сутність споживчих відносин та загалом предмет Директиви 2005/29, вважаємо за доцільне застосовувати такий підхід щодо кваліфікації пересічного споживача в контексті недобросовісних комерційних практик.

Ванесса Мак (Vanessa Mak) зауважила, що у законодавстві Європейського Союзу, що стосується регулювання вільного руху товарів і послуг, пересічний споживач розглядається як особа, яка є «досить обачною» та здатною дбати про власні інтереси. У цьому світлі національне законодавство, яке спрямоване на надання більш високого ступеня захисту, часто відкидається як таке, що створює невиправдані бар'єри для торгівлі [4]. Такий підхід, зокрема щодо положень Директиви 2005/29, зумовлений тим, що у контексті недобросовісних комерційних практик законодавство Європейського Союзу прагне знайти оптимальний баланс інтересів між сприянням належному функціонуванню внутрішнього ринку та досягненням високого рівня захисту прав споживачів. Тобто, встановлюючи жорсткі вимоги щодо завдання шкоди економічним інтересам пересічного споживача, шляхом обмеження кола цих осіб, забезпечується належне функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу та захист прав як споживачів, так і суб'єктів господарювання. Таким чином, сфера недобросовісних комерційних практик – це і є одна з тих сфер, де захист може отримати лише пересічний споживач (як його визначено в законодавстві та судовій практиці Європейського Союзу), а не будь-який споживач.

Ганна Шебеста (Hanna Schebesta) та Кай Пурнхаген (Kai P. Purnhagen) цілком слушно зазначають, що мета пересічного споживача в Директиві 2005/29 подвійна: по-перше, це мірило, за яким можна охарактеризувати комерційну практику; по-друге, воно використовується для визначення того, чи був вплив на транзакційне рішення. У Директиві 2005/29 практики побудовані як односторонній акт, а «пересічний споживач» є конститутивною ознакою для характеристики цих практик як таких, що вводять оману або ж ні [5]. При цьому, загалом слід мати на увазі, що тест пересічного споживача не є статистичним тестом.

Національні суди та органи влади повинні виносити власні рішення, враховуючи прецедентне право Суду Європейського Союзу, щоб визначити типову реакцію пересічного споживача в тій чи іншій справі [1]. Це означає, що національні органи влади та суди повинні мати можливість визначати, чи може практика ввести в оману пересічного споживача, який здійснює власне судження, беручи до уваги загальні передбачувані очікування споживачів, без необхідності замовляти звіт експерта чи опитування споживачів [6]. Отже, динамічний за своєю природою тест пересічного споживача дозволяє суб'єкту правозастосування зробити висновок, чи вважаються дії суб'єкта господарювання недобросовісними і чи такими діями можна заподіяти шкоди економічним інтересам фізичної особи.

На переконання Єви Навіцкайте-Сакалаускене (Ieva Navickaitė-Sakalauskienė), стандарт «пересічний споживач» – це гіпотетичне середнє значення всіх споживачів (або їх окремої групи), на основі якого судять про вплив наданої інформації на економічну поведінку конкретного споживача [7]. Гіпотетичність поняття «пересічний споживач» зумовлюється його сутністю, яка полягає в тому, що неможливо вивести єдиного пересічного споживача і брати його за основу для всіх відносин у контексті Директиви 2005/29 (чи інших актів *acquis communautaire*), оскільки це поняття є не статичним, а динамічним

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

і залежить від багатьох обставин. Такий споживач може бути як загальною сумою всіх споживачів, так і сумою окремої групи споживачів (наприклад, група, яка проживає на певній території, група, яка придбає конкретний товар тощо).

У контексті пересічного споживача як окремої групи слід також звернути увагу на вразливого споживача. Так, відповідно до параграфу 3 статті 5 Директиви 2005/29 комерційні практики, які можуть суттєво спотворити економічну поведінку лише чітко визначеної групи споживачів, які є особливо вразливими до таких практик або щодо базового продукту через їхні розумові або фізичні вади, вік або довірливість у спосіб, який торговець, як очікується, міг би обґрунтовано передбачити, слід оцінювати з точки зору пересічного члена такої групи [1]. Вразливі споживачі визначаються як: (i) чітко визначена група, (ii) вразливі через психічну або фізичну ваду, вік або довірливість, і (iii) від торговця можна обґрунтовано очікувати, що він «передбачить їх вразливість» [8].

Стосовно чітко визначеної групи споживачів, які є особливо вразливими, та яка кваліфікується у контексті розуміння поняття «пересічний», слід враховувати, що така група має особливі характеристики, а також той факт, що пересічний член такої групи, внаслідок впливу на нього недобросовісної комерційної практики, з високою ймовірністю здійснить несвідомий вибір або допустить помилку щодо придбання товару, роботи чи послуги. Тобто, вразливий споживач прийме рішення, яке б в іншому випадку не прийняв. Відтак, поведінка суб'єкта господарювання у цьому випадку повинна підлягати більш ретельній перевірці, а суб'єкт правозастосування повинен враховувати таку вразливість, як додатковий фактор при кваліфікації впливу недобросовісної комерційної практики на пересічного члена визначеної групи споживачів, які є особливо вразливими. Водночас, хоча і декларація 18 Директиви 2005/29 містить посилання на вразливих споживачів, ми вважаємо, що «пересічний споживач» і «вразливий споживач» є різними категоріями

та не співвідносяться як загальне та часткове. Відтак, інтегрувати вразливих споживачів у тест пересічного споживача не вбачається доцільним. Відповідно ж вивчення саме вразливих споживачів потребує окремого дослідження.

Поняття «пересічний споживач» доволі тривалий час використовується у законодавстві та практиці Європейського Союзу, однак також піддавалося певній критиці. Так, Росселла Інкардона (Rossella Incardona) та Крістіна Понсібо (Cristina Poncibò) висловили міркування, що стандарт пересічного споживача слід інтерпретувати більш гнучко або навіть відмовитися від нього, щоб ефективніше віддзеркалювати поведінку споживача. На їх переконання, регулюючі органи та науковці у сфері споживчого права Європейського Союзу повинні приділяти більше уваги поведінковим оцінкам та розробити більш реалістичний тест споживача, керуючись досвідом «когнітивної революції» [9]. Стосовно «когнітивної революції» дослідниці зазначають, що вона є насамперед наслідком роботи лауреатів Нобелівської премії Канемана і Тверського, які представили «Теорію перспектив» у своїй новаторській статті в номері *Econometrica* за 1979 рік (Kahneman & Tversky, 1979) [9; 10]. Згідно з їхніми дослідженнями, люди приймають ризиковані або невизначені рішення кількома способами: наприклад, люди оцінюють варіанти рішень щодо певної точки відліку, загалом, зосереджуючись на статус кво, і вони, як правило, роблять вибір, не схильний до ризику, обираючи серед варіантів, які здаються більш сприятливими, ніж точка відліку (тобто ті, що пропонують виграш) [9].

У зв'язку з цим зазначаємо, що споживчі відносини не можуть розглядатися *a priori* у взаємозв'язку виграшу чи програшу, оскільки підходи до придбання, наприклад життєво необхідної та нежиттєво необхідної продукції, є різними. Як зазначає той же Деніел Канеман, на якого посилаються згадані автори, «у нашому житті ми часто стикаємося із ситуаціями «змішаного» вибору: існує ризик втратити і шанс виграти, і ми маємо вирішити,

погодитися на гру чи відмовитися від неї. Інвестор, який оцінює можливості нового стартапу, юрист, що розмірковує, чи варто подавати позов, бойовий генерал, який планує наступ, політик, що повинен вирішити, чи вступати у передвиборну боротьбу, – усі вони стикаються з імовірністю перемоги або поразки» [11, с. 281]. Однак у разі придбання споживачем ліків, продуктів харчування, електроенергії, тепла тощо, очевидно, що не йдеться про виграш чи програш, а лише про задоволення фундаментальних потреб фізичної особи.

Щодо наведеної позиції стосовно більш гнучкої інтерпретації стандарту пересічного споживача або навіть відмови від нього, ми допускаємо певну гнучкість у тлумаченні поняття «пересічний споживач», зокрема розглядаючи його як динамічне поняття, проте відмовитися від такого загалом вважаємо за недоцільне.

На підтримку нашої позиції слід навести міркування Томаса Вільгельмссона (Thomas Wilhelmsson), який зазначив, що фактично, на національному рівні варіації у стилях життя, а також варіації, пов'язані з багатством, статтю, місцем проживання та іншими подібними факторами, зазвичай приховані за концепцією «пересічного споживача». Ця концепція працює як інструмент для створення однорідних правил для фрагментованої групи споживачів.

Фундаментальна критика концепції, звичайно, стверджувала б, що навіть на національному рівні не існує жодного «пересічного споживача», який би представляв фрагментований набір стилів життя та субкультур, які утворюють сучасне суспільство. Певною мірою це, безперечно, правда. Однак у юридичному дискурсі «пересічний споживач» використовується як нормативний інструмент, і тому його не можна ігнорувати. Використовуючи цю концепцію у нормативному тексті, не можна уникнути питання про те, чи і в якій мірі «пересічне» – навіть якщо його слід розуміти як нормативне, а не емпіричне – має стосуватися національного пересічного чи якогось ширшого гармонізованого

пересічного, як відправна точка для нормативної дискусії [12].

У цьому контексті слід враховувати, що право як регулятор суспільних відносин є явищем, яке еволюціонує та розвивається. Відповідно, нормативно-правове регулювання суспільних відносин після першого свого закріплення також повинно еволюціонувати та розвиватися. При цьому повинні зберігатися певні межі такого регулювання. Іншими словами, встановлення правових орієнтирів, в межах яких повинен діяти суб'єкт правозастосування, є запобіжником від сваволі такого суб'єкта та неоднакового застосування правових норм при однотипних відносинах, оскільки розмежує прийнятну поведінку від неприйнятної. Тому стандарт пересічного споживача доцільно застосовувати в сучасному його розумінні, проте необхідно мати на увазі, що він є динамічним та залежить від різноманітних обставин.

Таким чином, на практиці Суд Європейського Союзу створив дуже сильну позицію для забезпечення дотримання правил щодо регулювання ринку Європейського Союзу, які стосуються правил вільного руху товарів і послуг або заборони недобросовісних комерційних практик. Тест «пересічного споживача» дозволяє Суду визначити дуже високий поріг захисту споживачів, щоб він став необхідним і, отже, для виправдання суворих норм національного законодавства. Зрештою, передбачається, що споживач здатний самостійно визначити, чи відповідають продукти чи послуги їх опису чи вимогам щодо якості [4].

Крім того, Герт Стретманс (Gert Straetmans) слушно зазначив, що у країнах Європейського Союзу нормативний, а не емпірично перевірений «пересічний споживач» служить більш конкретним загальним орієнтиром для оцінки адекватності розкриття інформації та недобросовісності комерційних практик. Цей орієнтир відповідає основній економічній орієнтації споживчих моделей, але здається досить гнучким, щоб задовольнити потреби захисту [13]. Своєю чергою Брам Б. Дуйвенворде (Bram B. Duivenvoorde)

значив, що еталон пересічного споживача, як і будь-який еталон, що встановлює стандарт поведінки, сам по собі є абстрактним і нормативним, встановлюючи стандарт захисту. Оскільки він встановлює стандарт, за своєю природою він стосується бажаної поведінки [14]. Такий висновок є логічним, оскільки нормотворець у контексті недобросовісних комерційних практик, встановлюючи певні орієнтири, *de facto* намагається відобразити стандартизовану поведінку споживача в конкретних ситуаціях, і фікція пересічного споживача моделює її.

Насамкінець слід навести доволі цікаве міркування Нікласа Ганнерстіга (Niclas Hannerstig), який досліджуючи пересічного споживача у контексті законодавства про торговельні марки, вказав, що існування торговельних марок нерозривно пов'язане зі сприйняттям їх спостерігачем. Якщо люди не можуть сприймати торговельну марку як таку, то торговельної марки не може бути. Таким чином, те, що відбувається в свідомості споживачів, має вирішальне значення як для створення торговельних марок, так і для сфери застосування та у контексті порушення [15].

Оскільки таке мислення є центральним у політиці та законодавстві щодо торговельних марок, природно, судові органи повинні розпізнати це мислення. «Пересічний споживач» є репрезентативним для спроб судових органів визначити згаданий вище спосіб мислення, і хоча це вираз вигадки, цей «пересічний споживач» існує насправді, в кожному з нас [16]. Існування пересічного споживача

в кожному з нас дозволяє вивести середнє значення між реальними споживачами, яке для конкретної ситуації і буде тим «пересічним споживачем», що дозволить визначити наявність чи відсутність порушення положень Директиви 2005/29, а отже, і прав та інтересів споживачів.

Висновки. Зважаючи на наведене, можна зробити висновок, що поняття «пересічний споживач» є фікцією, яка бере за основу реальних індивідів, покликана охопити середнє значення споживача серед них чи серед групи таких індивідів. Водночас це поняття є динамічним та може залежати від соціальних, культурних та мовних факторів, а також конкретних товарів, робіт чи послуг, щодо яких таке поняття кваліфікується. Тобто, природу товарів, робіт та послуг теж слід враховувати (проте як додатковий фактор), оскільки, наприклад, придбання пляшки з водою та придбання ігрової приставки не можуть вважатися тотожними. Суд Європейського Союзу у справі C-342/97 слушно звернув увагу, що слід також мати на увазі, що рівень уваги пересічного споживача, ймовірно, буде різним залежно від категорії товарів чи послуг, про які йдеться [17]. Відтак, враховуючи наведене, вважаємо, за доцільне запропонувати доктринальне визначення пересічного споживача, а саме: «пересічний споживач – це гіпотетична фізична особа, яка є середнім значенням реальних фізичних осіб, з врахуванням притаманним їм соціальних, культурних та мовних факторів, яка досить добре поінформована, спостережлива і обачлива щодо товару, роботи чи послуги».

Список використаної літератури

1. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive') < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0029> > (accessed: 25.01.2023).

2. Boom, W. H. van. (2016). Unfair Commercial Practices. In C. Twigg-Flesner (Ed.), Research Handbooks in European Law (pp. 388—405). Cheltenham: Edward Elgar. doi:10.4337/9781782547372.00025. URL: <https://hdl.handle.net/1887/45279> (accessed: 25.01.2023).

3. Case C-251/95 SABEL BV v Puma AG, Rudolf Dassler Sport [1997] ECR I-06191. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=43450&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&ir=&occ=first&part=1&cid=2446> (accessed: 01.02.2023).

4. Mak, Vanessa. (2010). Standards of Protection: In Search of the 'Average Consumer' of EU Law in the Proposal for a Consumer Rights Directive. *European Review of Private Law*. 19. URL: https://www.researchgate.net/publication/228223696_Standards_of_Protection_In_Search_of_the_'Average_Consumer'_of_EU_Law_in_the_Proposal_for_a_Consumer_Rights_Directive (accessed: 15.03.2023).

5. Schebesta, Hanna and Purnhagen, Kai Peter, An Average Consumer Concept of Bits and Pieces - Empirical Evidence on the Court of Justice of the European Union's Concept of the Average Consumer in The UC PD (April 4, 2019). *Wageningen Working Papers in Law and Governance* 02/2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3366290> (accessed: 15.03.2023).

6. Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market, p. 1–129. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021XC1229%2805%29> (accessed: 30.01.2023).

7. Ieva Navickaitė-Sakalauskienė. «Average Consumer» Standard: Assistance or Additional Encumbrance in Protecting Consumer Rights (article in Lithuanian). Vol. 3 No. 4 (2011): *Societal studies*. – p. 1375–1390. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/785> (accessed: 30.01.2023).

8. Nikolina Šajin. Vulnerable consumers. Briefing. European Parliamentary Research Service. May 2021. 9 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690619/EPRS_BRI\(2021\)690619_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690619/EPRS_BRI(2021)690619_EN.pdf) (accessed: 01.02.2023).

9. Poncibò, Cristina and Incardona, Rossella, The Average Consumer, the Unfair Commercial Practices Directive, and the Cognitive Revolution. *Journal of Consumer Policy Issue*, Vol. 30, No. 1, pp. 21–38, March 2007. URL: <https://ssrn.com/abstract=1084038> (accessed: 01.02.2023).

10. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. «Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk.» *Econometrica*, vol. 47, no. 2, 1979, pp. 263–91. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/1914185> (accessed: 02.02.2023).

11. Канеман Деніел. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. Максим Яковлев. 6-те вид. К.: Наш Формат, 2022–480 с.

12. Wilhelmsson, Thomas. «Harmonizing Unfair Commercial Practices Law: The Cultural and Social Dimensions». *Osgoode Hall Law Journal* 44.3 (2006) : 461–500. URL: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/ohlj/vol44/iss3/2> (accessed: 27.02.2023).

13. Gert Straetmans. Information/disinformation of consumers including negotiation. General Report. URL: <https://aidc-iacl.org/general-congress/wp-content/uploads/sites/6/2018/06/STRAETMANS-RAPPORT-GENERAL-GENERAL-REPORT.pdf> (accessed: 13.02.2023).

14. Duivenvoorde, B. B. (2014). The consumer benchmarks in the Unfair Commercial Practices Directive. *Universiteit van Amsterdam*. URL: <https://hdl.handle.net/11245/1.418228> (accessed: 28.03.2023).

15. G. Dinwoodie & M. Janis, *Trademark Law and Theory; A Handbook of Contemporary Research* (2008) at p. 375. Цит. за працею: Hannerstig, N. (2011). The Average Consumer – legal fiction or reality? A comparative study between European and American trademark law. URL: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2255010> (accessed: 30.01.2023).

16. Hannerstig, N. (2011). The Average Consumer — legal fiction or reality? A comparative study between European and American trademark law. URL: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2255010> (accessed: 30.01.2023).

17. Case C-342/97 Lloyd Schuhfabrik Meyer & Co. GmbH v Klijsen Handel BV [1999] ECR I-03819. URL: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=44270&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3192623> (accessed: 31.01.2023).

References

1. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive') < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0029> > (accessed: 25.01.2023).
2. Boom, W. H. van. (2016). Unfair Commercial Practices. In C. Twigg-Flesner (Ed.), *Research Handbooks in European Law* (pp. 388—405). Cheltenham: Edward Elgar. doi:10.4337/9781782547372.00025. URL: <https://hdl.handle.net/1887/45279> (accessed: 25.01.2023).
3. Case C-251/95 SABEL BV v Puma AG, Rudolf Dassler Sport [1997] ECR I-06191. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=43450&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&ir=&occ=first&part=1&cid=2446> (accessed: 01.02.2023).
4. Mak, Vanessa. (2010). Standards of Protection: In Search of the 'Average Consumer' of EU Law in the Proposal for a Consumer Rights Directive. *European Review of Private Law*. 19. URL: https://www.researchgate.net/publication/228223696_Standards_of_Protection_In_Search_of_the_'Average_Consumer'_of_EU_Law_in_the_Proposal_for_a_Consumer_Rights_Directive (accessed: 15.03.2023).
5. Schebesta, Hanna and Purnhagen, Kai Peter, An Average Consumer Concept of Bits and Pieces - Empirical Evidence on the Court of Justice of the European Union's Concept of the Average Consumer in The UCPD (April 4, 2019). *Wageningen Working Papers in Law and Governance* 02/2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3366290> (accessed: 15.03.2023).
6. Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market, p. 1–129. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021XC1229%2805%29> (accessed: 30.01.2023).
7. Ieva Navickaitė-Sakalauskienė. «Average Consumer» Standard: Assistance or Additional Encumbrance in Protecting Consumer Rights (article in Lithuanian). Vol. 3 No. 4 (2011): *Societal studies*. – p. 1375–1390. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/785> (accessed: 30.01.2023).
8. Nikolina Šajin. Vulnerable consumers. Briefing. European Parliamentary Research Service. May 2021. 9 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690619/EPRS_BRI\(2021\)690619_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690619/EPRS_BRI(2021)690619_EN.pdf) (accessed: 01.02.2023).
9. Poncibò, Cristina and Incardona, Rossella, The Average Consumer, the Unfair Commercial Practices Directive, and the Cognitive Revolution. *Journal of Consumer Policy Issue*, Vol. 30, No. 1, pp. 21—38, March 2007. URL: <https://ssrn.com/abstract=1084038> (accessed: 01.02.2023).
10. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. «Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk.» *Econometrica*, vol. 47, no. 2, 1979, pp. 263–91. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/1914185> (accessed: 02.02.2023).
11. Kahneman Daniel. *Fast and slow thinking* / trans. from English Maxim Yakovlev. 6th edition K.: Nash Format, 2022—480 p.
12. Wilhelmsson, Thomas. «Harmonizing Unfair Commercial Practices Law: The Cultural and Social Dimensions». *Osgoode Hall Law Journal* 44.3 (2006) : 461—500. URL: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/ohlj/vol44/iss3/2> (accessed: 27.02.2023).
13. Gert Straetmans. Information/disinformation of consumers including negotiation. General Report. URL: <https://aidc-iacl.org/general-congress/wp-content/uploads/sites/6/2018/06/STRAETMANS-RAPPORT-GENERAL-GENERAL-REPORT.pdf> (accessed: 13.02.2023).
14. Duivenvoorde, B. B. (2014). The consumer benchmarks in the Unfair Commercial Practices Directive. Universiteit van Amsterdam. URL: <https://hdl.handle.net/11245/1.418228> (accessed: 28.03.2023).

15. G. Dinwoodie & M. Janis, *Trademark Law and Theory; A Handbook of Contemporary Research* (2008) at p. 375. Цит. за працею: Hannerstig, N. (2011). *The Average Consumer – legal fiction or reality? A comparative study between European and American trademark law*. URL: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2255010> (accessed: 30.01.2023).

16. Hannerstig, N. (2011). *The Average Consumer — legal fiction or reality? A comparative study between European and American trademark law*. URL: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2255010> (accessed: 30.01.2023).

17. Case C-342/97 *Lloyd Schuhfabrik Meyer & Co. GmbH v Klijsen Handel BV* [1999] ECR I-03819. URL: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=44270&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3192623> (accessed: 31.01.2023).

Pozhodzhuk R. V. Legal nature of the average consumer standard in EU Law.

*The article provides a scientific and legal analysis of approaches to understanding the legal nature of the concept (standard) of the average consumer in accordance with the *acquis communautaire*. The author draws attention to the fact that in order to regulate consumer relations, the law of the European Union in certain cases uses the standard of the average consumer, which is different from the commonly used concept of «consumer». At the same time, the domestic legislation did not establish the mentioned standard, and accordingly does not contain a definition of the category «average consumer». The purpose of the research is to analyze individual sources of the *acquis communautaire* and the approaches of foreign scientists in understanding the essence of the concept of «average consumer». The article draws attention to the fact that, in general, the average consumer should be considered a consumer who is reasonably well-informed and reasonably observant and circumspect, taking into account linguistic, cultural and social factors. That is, higher demands are placed on the average consumer than on the ordinary consumer. In fact, the average consumer is a certain benchmark, which is designed to set the standard of behavior in certain legal relationships. At the same time, it is indicated that the concept of the average consumer is dynamic and may depend not only on social, cultural and linguistic factors, but also on specific goods, works or services, in relation to which such a concept is qualified. In addition, the standard of the average consumer allows the subject of law enforcement to determine whether the consumer's rights were violated in a specific legal relationship, as a result of the misconduct of the business entity. By setting a high threshold for the protection of consumer rights, the standard of the average consumer prevents unjustified imposition of responsibility on a business entity, which will cause disproportionate damage to it. As a conclusion of the research, the author points out that the category «average consumer» is a fiction, which, based on real individuals, is intended to cover the average value of the consumer among them or among a group of such individuals. At the same time, the author's doctrinal definition of the category «average consumer» is proposed.*

Keywords: consumer, average consumer, consumer relations, consumer rights protection.

УДК 342

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-5

А. В. Омельченко,

доктор юридичних наук, професор,

в.о. завідувача кафедри приватного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, головний науковий співробітник наукового сектору комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності

відділу промислової власності і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Актуальність дослідження суспільних відносин у сфері цифровізації як предмета правового регулювання обумовлена тим, що основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Завдяки здатності цифрових технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності цифровізація є одним із механізмів економічного зростання.

Законодавство про цифровізацію слід розглядати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні до системи законодавства про цифровізацію слід віднести інформаційне законодавство, законодавство про електронні комунікації та радіочастотний ресурс, про інформатизацію, про надання електронних довірчих послуг, про електронну комерцію, про захист персональних даних, про кібербезпеку. У вузькому значенні до такого законодавства слід відносити нормативно-правові акти, предметом регулювання яких є безпосередньо відносини у сфері цифровізації.

Реалізація державної політики цифрового розвитку ґрунтується на принципах: відкритості; прозорості; багаторазовості використання; технологічної нейтральності і портативності даних; орієнтованості на громадян; інклюзивності та доступності; безпечності та конфіденційності; багатомовності; підтримки прийняття рішень; адміністративного спрощення; збереження інформації; оцінювання ефективності та результативності.

Цифровізація як предмет правового регулювання – це суспільні відносини між фізичними особами, юридичними особами, державою та територіальними громадами у сфері наповнення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір, які мають комплексний міжгалузевий господарський характер, розвиваються як на території України, так і за її межами, врегульовуються нормами національного законодавства та міжнародного права.

Ключові слова: предмет правового регулювання, цифровізація, цифрова трансформація, цифрові технології, цифрова економіка, принципи цифрового розвитку.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження суспільних відносин у сфері цифровізації як предмета правового регулювання обумовлена тим, що основна мета

цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Завдяки здатності цифрових технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності цифровізація є одним із механізмів економічного зростання.

Незважаючи на міжгалузевий та комплексний характер суспільних відносин у сфері цифровізації, правове регулювання відіграє важливу роль у їх становленні та розвитку в нашій державі та за її межами.

Метою статті є характеристика суспільних відносин у сфері цифровізації як предмета правового регулювання.

Стан дослідження. Процеси цифровізації є предметом науково-теоретичних досліджень у різних галузях юридичної науки [1–10]. Однак при цьому слід зазначити, що окремих досліджень суспільних відносин у сфері цифровізації як предмета правового регулювання не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, предметом правового регулювання є суспільні відносини, що потребують правового регулювання і об'єктивно піддаються йому, сторонами яких виступають правоздатні і дієздатні особи. Виходячи із науково-теоретичного аналізу таких понять, як «право», «правовідносини», «правове регулювання» предмет правового регулювання можна визначити як найбільш важливі для держави, фізичних і юридичних осіб суспільні відносини, що потребують правового регулювання і об'єктивно піддаються йому, сторонами яких виступають свідомі і вольові учасники, які є правоздатними і дієздатними особами [11, с. 14–15].

Слід зазначити, що суспільні відносини, які виникають у сфері цифровізації мають складний технологічний, економічний та правовий зміст. Розкриваючи тему даної статті необхідно зупинитися на характеристиці суспільних правовідносин у сфері цифровізації, дослідити їх зміст, систему суб'єктів

та предмет (тобто, дослідити склад цих правовідносин) з тим, щоб зробити відповідні висновки щодо цифровізації як предмета правового регулювання, її правових ознак та понятійного апарату.

Законодавство про цифровізацію слід розглядати у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні до системи законодавства про цифровізацію слід віднести інформаційне законодавство, законодавство про електронні комунікації та радіочастотний ресурс, про інформатизацію, про надання електронних довірчих послуг, про електронну комерцію, про захист персональних даних, про кібербезпеку. У вузькому значенні до такого законодавства слід відносити нормативно-правові акти, предметом регулювання яких є безпосередньо відносини у сфері цифровізації. В межах цієї статті зупинимося на дослідженні законодавства про цифровізацію у вузькому значенні. При цьому нормативно-правові акти будемо розглядати згідно їх ієрархії та хронології прийняття.

Так, однією із сфер цифровізації є надання електронних довірчих послуг. Правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації визначаються Законом України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Метою цього закону є врегулювання відносин у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації [12].

Організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів визначає Закон України «Про стимулювання розвитку

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 р. № 1667-IX [13]. Податкові засади функціонування правового режиму Дія Сіті визначає Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 14 грудня 2021 р. № 1946-IX [14].

Важливим міжнародно-правовим джерелом регулювання процесів цифровізації є Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027), учинена 5 вересня 2022 р. в м. Брюсселі та ратифікована Законом України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027)» від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX [15].

Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX регулює відносини між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги. Цифровим контентом є дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. Цифровою послугою є послуга, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги. До цифрових послуг належать, зокрема такі, що дають змогу створювати, обробляти, отримувати доступ або зберігати дані в цифровій формі, включаючи хостинг файлів, обробку текстів або гри, які пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах [16].

Слід зазначити, що на рівні законів України термін «цифровізація» визначений у Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX, відповідно до якого цифровізація – це процес

впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [17]

Більш детально питання цифровізації врегульовані на рівні нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України.

Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р була схвалена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації.

Ця концепція містить нормативне визначення цифровізації як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності [18].

Постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56 «Деякі питання цифрового розвитку» були затверджені засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку. Ці засади визначають принципи реалізації органами виконавчої влади державної політики цифрового розвитку. Застосування принципів державної політики цифрового розвитку під час реалізації прав та свобод громадян забезпечується органами виконавчої влади в процесі підготовки проєктів нових нормативно-правових актів або внесення змін до нормативно-правових актів і реалізації владних повноважень шляхом

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

застосування цифрових технологій. Реалізація державної політики цифрового розвитку ґрунтується на принципах: відкритості; прозорості; багаторазовості використання; технологічної нейтральності і портативності даних; орієнтованості на громадян; інклюзивності та доступності; безпечності та конфіденційності; багатомовності; підтримки прийняття рішень; адміністративного спрощення; збереження інформації; оцінювання ефективності та результативності [19].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365-р були схвалені пріоритетні напрями та завдання (проекти) цифрової трансформації на період до 2023 р. у таких напрямках, як: 1. Юстиція. 2. Охорона здоров'я. 3. Розвиток територіальних громад та територій. 4. Економіка та торгівля. 5. Фінанси. 6. Захист довкілля та природних ресурсів. 7. Соціальна політика. 8. Освіта і наука. 9. Реінтеграція. 10. Культура та інформаційна політика. 11. Оборона. 12. Соціальний захист ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності. 13. Енергетика. 14. Закордонні справи. 15. Внутрішні справи. 16. Сільське господарство. 17. Інфраструктура. 18. Молодь і спорт. 19. Державне майно. 20. Конкуренсна політика. 21. Статистика. 22. Кіберзахист. 23. Засади цифрової трансформації [20].

Важливе значення для цифровізації суспільних відносин має розвиток цифрових компетентностей. У зв'язку з цим, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р була схвалена Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. У цій концепції зазначається, що із збільшенням темпів розвитку цифрових технологій, впровадженням інноваційних рішень у всіх сферах суспільного життя виникає необхідність у підвищенні якості підготовки працівників для створення можливості модернізації економіки країни відповідно до сучасних вимог. Цифровою компетентністю є динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших

особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій [21].

Важливе значення для ефективного розвитку процесів цифровізації має Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. № 774-р «Про затвердження переліку показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI)». Цим розпорядженням затверджено перелік показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI). Міністерству цифрової трансформації доручено забезпечити розроблення та затвердження методичних рекомендацій щодо методології складення показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) та у разі потреби актуалізацію таких показників з урахуванням оновлення методології складення показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) Європейської Комісії. Показники Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) згруповані у чотири групи компонентів: 1. Людський капітал. 2. Підключення до Інтернету. 3. Інтеграція цифрових технологій. 4. Цифрові державні послуги [22].

Враховуючи, що процеси цифровізації в Україні мають як національний, так і міжнародний характер, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2023 р. № 795-р «Про визначення національного контактного пункту програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027)» державну установу «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» було визначено національним контактним пунктом програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027) [23].

Слід зазначити, що крім нормативно-правових актів загального характеру, у сфері цифровізації приймаються нормативно-правові акти більш вузького функціонально-галузевого призначення. Такими актами можна назвати Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери» від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р [24], Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 р. та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [25] та Постанову Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2023 р. № 139 «Деякі питання підвищення рівня цифровізації сил безпеки та сил оборони України у період воєнного стану» [26], Указ Президента України від 18 червня 2021 р. № 260/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 р. «Щодо удосконалення мережі ситуаційних центрів та цифрової трансформації сфери національної безпеки і оборони» [27].

Розглянувши економічний та правовий зміст поняття «цифровізація», можна зробити висновок про те, що цифровізація має наступні правові ознаки:

1. Це суспільні відносини у сфері наповнення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

2. Зазначені відносини мають комплексний міжгалузевий господарський характер.

3. Суб'єктами цифровізації є фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади.

4. Цифровізація виходить за національні межі і розвивається як на території України, так і за її межами.

5. Процеси цифровізації врегульовуються як нормами національного законодавства, так і нормами міжнародного права.

Висновок. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що цифровізація як предмет правового регулювання це - суспільні відносини між фізичними особами, юридичними особами, державою та територіальними громадами у сфері наповнення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір, які мають комплексний міжгалузевий господарський характер, розвиваються як на території України, так і за її межами, врегульовуються нормами національного законодавства та міжнародного права.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: монографія / [Є. О. Харитонов та ін.; за ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитоновой]; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Ф-т цивіл. та госп. юстиції, Каф. цивіл. права. Одеса: Юридична література, 2018. 246 с.
2. Кудь А. А. Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн [Текст] : монографія / Александр Кудь, Микола Кучерявенко, Євген Смичок. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 382 с.
3. Цифрове врядування: монографія / [О. В. Карпенко та ін.]; за ред. д-ра наук з держ. упр., доц. Карпенка Олександра Валентиновича; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, [Каф. інформ. політики та цифр. технологій]. Київ: Ідея Принт, 2020. 336 с.
4. Берназюк О. О. Цифрові технології у праві: сучасний погляд у майбутнє: монографія / Олександр Олександрович Берназюк. Ужгород: Гельветика, 2020. 525 с.
5. Цифрова трансформація публічного управління: колект. монографія / [О. В. Карпенко та ін.]; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2020. 254 с.
6. Фінансове право в умовах цифрової трансформації: колект. монографія / [Я. В. Греца та ін.; за заг. ред. Т. А. Латковської]; Чернівець. юрид. ін-т Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.». Чернівці: Технодрук, 2021. 417 с.

7. «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель / [Р. О. Стефанчук та ін.; заг. ред.: Р. О. Стефанчук та ін.]; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2021. 687 с.

8. Вінник О. М. Право цифрової економіки: монографія / О. Вінник; НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. прав. наук України. Київ: НДІ приват. права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 349 с.

9. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика: монографія / [С. В. Ківалов та ін.]; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Гельветика, 2022. 799 с.

10. Соціально-трудові права і виклики цифровізації: монографія / [Світлана Вишновецька та ін.]; за ред.: Яни Сімутіної та Михайла Шумила; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Ніка-Центр, 2023. 347 с.

11. Омельченко А. В. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні: монографія. К.: КНЕУ, 2011. 309 с.

12. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

13. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.

14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1946-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text>.

15. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text>.

16. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.

17. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>.

18. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

19. Деякі питання цифрового розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>.

20. Деякі питання цифрової трансформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D1%80#Text>.

21. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.

22. Про затвердження переліку показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. № 774-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2023-%D1%80#Text>.

23. Про визначення національного контактного пункту програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2023 р. № 795-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2023-%D1%80#Text>.

24. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>.

25. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів

щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>.

26. Деякі питання підвищення рівня цифровізації сил безпеки та сил оборони України у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2023 р. № 139. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/deiaki-pytannia-pidvyshchennia-rivnia-tsyfrovizatsii-s-a139>.

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року «Щодо удосконалення мережі ситуаційних центрів та цифрової трансформації сфери національної безпеки і оборони»: Указ Президента України від 18 червня 2021 року № 260/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260/2021#n2>.

References

1. Actual problems of civics in the digital age: monograph / [E. O. Kharitonov and others; under the editorship E. O. Kharitonova, O. I. Kharitonova]; National Odesa University law Acad., Faculty of Civil Engineering. and household of justice, Kaf. civilian rights Odesa: Legal Literature, 2018. 246 p.
2. Kud A. A. Digital assets and their economic and legal regulation in light of the development of blockchain technology [Text]: monograph / Alexander Kud, Mykola Kucheryavenko, Yevhen Smychok. 2nd edition Kharkiv: Pravo, 2019. 382 p.
3. Digital governance: monograph / [O. V. Karpenko and others]; under the editorship doctor of sciences from state manager, Assoc. Oleksandr Valentinovych Karpenko; National Acad. state example under the President of Ukraine, [Caf. information politics and figures. technologies]. Kyiv: Idea Print, 2020. 336 p.
4. Bernazyuk O. O. Digital technologies in law: a modern look at the future: monograph / Oleksandr Oleksandrovich Bernazyuk. Uzhhorod: Helvetica, 2020. 525 p.
5. Digital transformation of public administration: collection. monograph / [O. V. Karpenko and others]; National Acad. state example under the President of Ukraine. Kyiv: NASU, 2020. 254 p.
6. Financial law in conditions of digital transformation: collection. monograph / [Y. V. Gretska and others; in general ed. T. A. Latkovskaya]; Chernivtsi law National Institute of Odesa University law Acad. Chernivtsi: Technoprint, 2021. 417 p.
7. «Digital Ukraine»: constitutional and legal model / [R. O. Stefanchuk and others; general ed.: R. O. Stefanchuk et al.]; Verkhov Institute of Legislation. Council of Ukraine. Kyiv: Verkhov Institute of Legislation. Councils of Ukraine, 2021. 687 p.
8. Vinnyk O. M. The law of the digital economy: a monograph / O. Vinnyk; Private Research Institute law and entrepreneurship named after FG Burchak National. Acad. rights of Sciences of Ukraine. Kyiv: Private Research Institute. the rights of F. G. Burchak National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. 349 p.
9. Administrative studies in conditions of digitalization: theory, legal regulation, practice: monograph / [S. V. Kivalov and others]; National Odesa University law Acad. Odesa: Helvetica, 2022. 799 p.
10. Social and labor rights and challenges of digitization: monograph / [Svitlana Vyshnovetska et al.]; edited by: Yana Simutina and Mykhailo Shumyla; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi. Kyiv: Nika-Center, 2023. 347 p.
11. Omelchenko A. V. Administrative and legal principles of foreign economic activity in Ukraine: monograph. K.: KNEU, 2011. 309 p.
12. On electronic trust services: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
13. On stimulating the development of the digital economy in Ukraine: Law of Ukraine dated July 15, 2021 No. 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.
14. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the stimulation of the development of the digital economy in Ukraine: Law of Ukraine dated December 14, 2021 No. 1946-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text>.

15. On the ratification of the Agreement between Ukraine and the European Union on the participation of Ukraine in the European Union program «Digital Europe» (2021-2027): Law of Ukraine dated February 23, 2023 No. 2926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text>.

16. On digital content and digital services: Law of Ukraine dated August 10, 2023 No. 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.

17. On the National Informatization Program: Law of Ukraine dated December 1, 2022 No. 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>.

18. On the approval of the Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 No. 67 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

19. Some issues of digital development: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 30, 2019 No. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>.

20. Some issues of digital transformation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 17, 2021 No. 365-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D1%80#Text>.

21. On the approval of the Concept of the development of digital competences and the approval of the plan of measures for its implementation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 3, 2021 No. 167-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.

22. On approval of the list of indicators of the Digital Economy and Society Index (DESI): Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 5, 2023 No. 774-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2023-%D1%80#Text>.

23. On the determination of the national contact point of the European Union program «Digital Europe» (2021-2027): Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 12, 2023 No. 795-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2023-%D1%80#Text>.

24. On the approval of the Strategy of digital transformation of the social sphere: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28, 2020 No. 1353-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>.

25. On the approval of the Strategy for the implementation of digital development, digital transformations and digitalization of the state finance management system for the period until 2025 and the approval of the plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 17, 2021 No. 1467-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>.

26. Some issues of increasing the level of digitization of the security and defense forces of Ukraine during the martial law period: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 4, 2023 No. 139. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pyannia-pidvyschennia-rivnia-tyfrovizatsii-s-a139>.

27. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated June 4, 2021 «Regarding the improvement of the network of situation centers and digital transformation of the sphere of national security and defense»: Decree of the President of Ukraine dated June 18, 2021 No. 260/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260/2021#n2>.

Omelchenko A. V. Public relations in the field of digitalization as a subject of legal regulation.

The relevance of the study of social relations in the field of digitalization as a subject of legal regulation is due to the fact that the main goal of digitalization is to achieve the digital transformation of existing and create new sectors of the economy, as well as the transformation of spheres of life into new, more efficient and modern ones. Due to the ability of digital technologies to positively influence the efficiency, effectiveness, cost and quality of economic, social and personal activities, digitalization is one of the mechanisms of economic growth.

Legislation on digitalization should be considered in a broad and narrow sense. In a broad sense, the system of legislation on digitalization should include information legislation, legislation on electronic communications and radio frequency resource, on informatization, on the provision of electronic trust

services, on electronic commerce, on the protection of personal data, on cyber security. In the narrow sense, such legislation should include normative legal acts, the subject of regulation of which are directly relationships in the field of digitalization.

The implementation of the state policy of digital development is based on the principles of: openness; transparency; multiple uses; technological neutrality and data portability; citizen orientation; inclusiveness and accessibility; security and privacy; multilingualism; decision support; administrative simplification; preservation of information; evaluation of efficiency and effectiveness.

Digitalization as a subject of legal regulation is social relations between individuals, legal entities, the state and territorial communities in the field of filling the physical world with electronic and digital devices, means, systems and establishing electronic communication exchange between them, which enables the integral interaction of virtual and physical, that is, it creates a cyber-physical space that has a complex cross-industry economic character, develops both on the territory of Ukraine and outside its borders, and is regulated by the norms of national legislation and international law.

Keywords: subject of legal regulation, digitalization, digital transformation, digital technologies, digital economy, principles of digital development.

М. АНТОНОВИЧ. Міжнародне публічне право: підруч. для студ. закладів вищої освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 516 с.

ISBN 978-966-667-818-1

У підручнику проаналізовано основні поняття, категорії, інститути та галузі міжнародного публічного права крізь призму їх застосування в Україні. Головний акцент переноситься з традиційної у радянській науці уваги до теорії міжнародного права на застосування міжнародного публічного права в практиці держав і міжнародних організацій, а також на практику міжнародних судових і квазісудових органів із врахуванням тих змін, які відбулися у міжнародному праві за останні десятиліття, особливо за останні роки після початку агресії РФ проти України з 20 лютого 2014 р. та її ескалації з 24 лютого 2022 р.

Для студентів, аспірантів і докторантів правничих факультетів закладів вищої освіти, викладачів та юристів-міжнародників.

УДК 347.91/95

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-6

М. О. Гетманцев,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач лабораторії захисту суб'єктивних прав, відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕЖИМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ТА ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті, шляхом виявлення суті процесуального режиму та його галузевих особливостей, що властиве цивільному процесуальному праву як галузі права, розкрито значення процесуального режиму у забезпеченні судового захисту та єдності судової практики. Конститується, що правовий режим втілений у відповідній сукупності способів, засобів і прийомів відповідно, законодавець покликаний «настроювати» правові засоби на конкретний режим роботи, забезпечувати для учасників судового процесу сприятливий юридичний клімат. Процесуальний режим має нормативну основу, оскільки він характеризує правове регулювання цивільних процесуальних відносин і є однією із його сторін. Правовий режим цивільного процесуального права, як галузі права, розкривається завдяки правому регулюванню як такому і безпосередньо сам впливає на таке регулювання, наповнюючи відповідні способи, засоби, прийоми новим змістом.

Зауважується, що саме держава правовими засобами, які є наявні у процесуальному режимі, може забезпечити мету цивільного процесуального права загалом і мету цивільного судочинства зокрема, та сприяти, таким чином, забезпеченню судового захисту та єдності судової практики.

Доводиться, що процесуальний режим створює умови для закріплення на законодавчому рівні механізму забезпечення єдності судової практики, яка спрямована на реалізацію цілої системи принципів цивільного процесуального права. Процесуальний режим є результатом регулюючого впливу на цивільні процесуальні засоби, що в сукупності забезпечують належне функціонування цивільних процесуальних відносин з метою забезпечення реалізації бажаного соціального ефекту: створення умов для забезпечення передбаченої і закріпленої державою ідеальної моделі захисту прав людини та її інтересів.

Ключові слова: правове регулювання, правовий режим, процесуальний режим, судова практика, єдність судової практики, судовий захист.

Постановка проблеми. Правове регулювання є багатограним явищем і доволі складним, а отже включає в себе, на відповідних стадіях правового регулювання, механізм правового регулювання (взаємодіючі між собою регулятивні явища: норми права, нормативно-правові акти, принципи, договори), механізм реалізації та механізм захисту [5,

с. 67], що «наповнюються змістовно «своїми» правовими режимами» [2, с. 15].

Якщо проаналізувати стан теоретичної розробки процесуального режиму в цивільному процесуальному праві загалом і цивільному судочинстві зокрема, то можна констатувати, що вказана тематика не є дослідженою та висвітленою, незважаючи на ту обставину,

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

що вона, без сумніву, викликає значний теоретичний інтерес. Цілісного уявлення про категорію «правовий режим» галузева наука «цивільне процесуальне право» не отримала.

Метою статті є розкриття значення процесуального режиму у забезпеченні судового захисту та єдності судової практики.

Аналіз наукових досліджень. Питання єдності судової практики та судового захисту представлені українськими вченими (практиками), теоретиками, процесуалістами достатньою мірою у роботах: В. П. Базова, О. В. Гетманцева, В. В. Комарова, Н. М. Пархоменко, В. М. Ребезюк, Я. М. Романюк, С. В. Шевчук та іншими вченими. Проте питання забезпечення судового захисту та єдності судової практики через призму процесуального режиму досліджується вперше.

Виклад основного матеріалу. Правовий режим в цивільному процесуальному праві як галузі права, повинен забезпечити не лише бажаний соціальний ефект, а й створити юридичну атмосферу для задоволення інтересів суб'єктів цивільних процесуальних відносин.

Залежно від мети правового регулювання цивільних процесуальних відносин, правові режими в одних випадках можуть бути стимулюючими, в інших – обмежуючого плану. Проте, для правових режимів мають первинне значення такі фактори, як простір, час, коло осіб, на яких вони поширюються. Незалежно від виду режиму всі ці компоненти наповнюються конкретним змістом.

Оскільки правовий режим втілений у відповідній сукупності способів, засобів і прийомів то й законодавець, відповідно, покликаний «настроювати» правові засоби на конкретний режим роботи, забезпечувати для учасників судового процесу сприятливий юридичний клімат. Так, аналізуючи поняття «цивільні процесуальні правовідносини», в юридичній літературі звертається увага на особливості цих відносин, серед яких виокремлюється така їх особливість як мета цивільно-процесуальних відносин, визначена у формі забезпечення правосуддя» [6, с. 55]. Відповідно, законодавець забезпечує відповідний клімат правосуддя через правовий

режим (правові режими: чи то стимулюючого чи обмежуючого характеру).

Процесуальний режим має нормативну основу, оскільки він характеризує правове регулювання цивільних процесуальних відносин і є однією із його сторін. Режим цивільного процесуального права як галузі, розкривається завдяки правовому регулюванню як такому і безпосередньо сам впливає на таке регулювання, наповнюючи відповідні способи, засоби, прийоми новим змістом.

Однаковий критерій у застосуванні та тлумаченні судами норм матеріального та процесуального права, тобто єдності судової практики, є одним із основних завдань, на досягнення якого спрямовані як організаційні так і процесуальні засоби вітчизняної судової системи. Одним із таких процесуальних засобів є режим, що забезпечує реалізацію принципу (функції) єдності судової практики. Дотримання принципу єдності судової практики необхідно розуміти як початок, ідею, що забезпечує судам у судочинстві одноманітне застосування нормативних правових актів та їх тлумачення, здійснене вищими судовими органами при вирішенні судових справ.

Принцип єдності судової практики, який підтримується вищими судовими органами, знижує ризики у тлумаченні та застосуванні норм права, забезпечує єдність судової практики, напрацьованої вищими судовими органами, знімає невизначеність і створює послідовність у застосуванні норм права судами нижчої інстанції у судочинстві [8, с. 26]. Верховний Суд з метою забезпечення єдності судової практики приймає обов'язкові до застосування постанови, формулює правові позиції для врахування у правозастосовній діяльності та надає рекомендаційні роз'яснення для суддів та інших суб'єктів владних повноважень. При цьому існує ієрархія висновків Верховного Суду: висновки колегії, висновки палати, висновки об'єднаної палати, висновки Великої Палати.

Вагоме значення мають позапроцесуальні засоби забезпечення єдності судової практики, якими є постанови пленуму вищої судової інстанції. З метою забезпечення однакового

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ Пленум Верховного Суду узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані [8, с. 26–30]. Перевагою постанов Пленумів є наявність концентрованих суджень про однакове розуміння та застосування правових норм та їх зміст. Роз'яснення, що містяться в постановах Пленумів, мають системний і комплексний характер, оскільки мають взаємозв'язок з цілою групою однорідних та взаємопов'язаних між собою норм права.

Судова практика сприяє діалектичному розвитку права, забезпечуючи його внутрішній динамізм завдяки оперативному реагуванню на появу нових правовідносин і гарантуючи правову сталість шляхом узагальнення та уніфікації правових позицій у судових рішеннях [3, с. 132].

Слід зазначити, що наявність у державі єдиних підходів до розгляду та вирішення судових справ є показником не тільки якості й ефективності правосуддя загалом, а й індикатором чіткості та повноти національного законодавства і невід'ємним компонентом стабільності правового регулювання правовідносин щодо захисту прав людини і громадянина у державі [1, с. 395]. «Єдність судової практики – є одна із основних цінностей правової системи, до втілення якої повинні прагнути усі – від політиків до суддів вищих судів, якщо вони дійсно щиро переконані у реальності, а не ефемерності принципу верховенства права та дбають про повагу до судової влади та про державу, що керована принципом верховенства права» [17, с. 559].

Однакове застосування законів у аналогічних справах та схожих фактичних обставинах, безумовно, сприяє підвищенню авторитету суду в суспільстві. Слід зазначити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях визначає важливість концепції *jurisprudence constante* для самого Суду (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі від 30 березня 2004 р. «Меріт проти України»

(*Merit v. Ukraine*) [12 с. 398]. В якості критерію єдності судової практики доцільно розглядати його відповідності принципу верховенства права, на що неодноразово звертав увагу у своїй практиці Європейський суд з прав людини, а також відповідності загальноновизнаним принципам та нормам міжнародного права. Протилежний підхід може призвести до закріплення формально єдиних правових позицій, але таких, що вступають у суперечність не тільки з нормами писаного права, але й виробленими уявленнями про справедливість, гуманізм. Тому слід визначитися з найбільш доцільною методологічною основою вироблення правових позицій, що наповнюють змістом дані форми. Вирішення цієї проблеми дозволить розглядати єдину судову практику, як важливу умову закономірного забезпечення права на судовий захист.

Судовий захист необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини та громадянина, оскільки держава бере на себе такий обов'язок, в силу ст. 55 Конституції України [13]. Саме держава правовими засобами, які є наявні у процесуальному режимі, може забезпечити мету цивільного процесуального права загалом і мету цивільного судочинства зокрема.

Режим цивільного процесуального права, як галузі права, як будь-яка правова категорія має свій зміст, який зводиться до юридичного інструментарію, – правових засобів. Такі правові засоби проявляють себе по різному, в змісті процесуального режиму, в залежності від взаємозв'язку і взаємодії інших елементів системи правового регулювання та в залежності від інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Однак, будучи складовою правового регулювання, процесуальний режим спрямований на виконання спільної мети – відстоювати «єдність букви закону» для того, щоб робити правове регулювання ціннісним, адже «цінність правового регулювання, – це його реальна позитивна (корисна) значущість для існування і розвитку особи, соціальних спільнот, груп, об'єднань, для всього суспільства загалом» [10, с. 158]. Відповідно, аналізуючи роль та мету забезпечення

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

єдності судової практики, в юридичній літературі вказується на те, що вона є запорукою довіри громадян до судової влади, якщо суди в однотипних справах щодо різних осіб однаково застосовуватимуть один і той самий закон [14, 5].

Процесуальний режим реалізується через метод правового регулювання цивільних процесуальних відносин, який є процесом дії права. Якщо метод цивільного процесуального права як юридична (правова) категорія показує, як здійснюється таке регулювання, то процесуальний режим більшою мірою є змістовною характеристикою конкретних нормативних засобів, що запроваджують, створюють для суб'єктів цивільних процесуальних відносин відповідний юридичний клімат. Відповідно, процесуальний режим створює умови для закріплення на законодавчому рівні механізму забезпечення єдності судової практики, яка спрямована на реалізацію цілої системи принципів цивільного процесуального права. Режим цивільного процесуального права є результатом регулюючого впливу на цивільні процесуальні засоби, що в сукупності забезпечують належне функціонування цивільних процесуальних відносин з метою забезпечення реалізації бажаного соціального ефекту: створення умов для забезпечення передбаченої і закріпленої державою ідеальної моделі захисту прав людини та її інтересів.

Процесуальний режим, що функціонує у системі правових засобів, оптимально необхідно обирати до тієї мети і завдань, що ставить перед собою цивільне процесуальне право як галузь права та до специфіки природи цивільних процесуальних правовідносин. Відповідно, процесуальний режим, як правовий засіб, із системною взаємодією інших правових засобів галузі, веде також до визначеної мети, що запрограмована в цілому природою цивільного процесуального права. Відповідно, саме через метод цивільного процесуального права, режим забезпечує, створює належні умови для впливу на поведінку суб'єктів цивільних процесуальних відносин, для досягнення поставленої мети і

завдань, які повинні бути корисними як для суспільства так і держави [4, с. 15–16].

Слід зауважити, що цивільне процесуальне право як галузь права, за своєю природою, має гуманістичний і моральний характер, оскільки саме ця галузь пов'язана із захистом прав людини і в цьому полягає її основне призначення, яке не дивлячись на зміни політичного, соціально-економічного розвитку суспільства, держави, повинно залишатися незмінним. Тому мета цієї галузі є стратегічною, незмінною, на відміну від завдань, які можуть модифікуватися, коректуватися в залежності від того чи іншого етапу розвитку суспільства та держави. Процесуальний режим також, за своєю суттю, призначенням, не повинен змінюватися радикально, адже його функції випливають з природи самої галузі цивільного процесуального права [4, с. 15–16]. Одним словом, процесуальний режим повинен відповідати природі і сутності цивільних процесуальних відносин та забезпечувати їх ефективне функціонування. Отож, і єдність судової практики є одним із завдань державно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини, оскільки, як зауважувалося раніше, «завдяки забезпеченню єдності судової практики реалізується конституційний принцип рівності всіх громадян перед законом і судом.... Відсутність єдності судової практики руйнує єдність державного правопорядку, послаблює силу закону і порушує принцип рівності всіх громадян перед законом» [14, с. 5]. Єдність судової практики має важливе значення для судового захисту прав і свобод людини, оскільки саме судовий захист, являючись державним і юридичним, є найбільш ефективним із усіх вироблених світовою практикою засобом щодо охорони прав і свобод людини. Судовий захист надлений правозахисним статусом монопольного характеру, оскільки є єдиним засобом повнення порушених чи оспорюваних прав і інтересів. Рівень судового захисту є основним показником правового характеру як держави так і суспільства. Адже суд уособлює справжнє право, істину та справедливість. Чим вищий авторитет суду в суспільстві, чим більшою

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

самостійністю і незалежністю володіє суд у взаємовідносинах з органами влади, тим вищий рівень законності і демократії, тим надійніше захищені права і свободи цих громадян [11, с. 14]. Норми, які передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист [7, с. 14].

Як зауважується в юридичній літературі, право на судовий захист є комплексним правовим інститутом матеріально-процесуального характеру, що полягає у визначенні права на судовий захист як єдності його матеріального змісту та процесуальної форми, оскільки право на судовий захист може бути реалізоване лише в судовому процесі [16, с. 351]. Судовий захист є комплексним інститутом, що уособлює у собі систему правових засобів, що закріплюють і забезпечують право людини на захист, належну організацію суду та судові процедури, юрисдикцію суду, статус суддів та інші гарантії реалізації ефективної діяльності органів судової влади з метою забезпечення прав і свобод людини, її інтересів.

Якщо брати до уваги юридичний механізм судового захисту, то можна зауважити на його елементно-складових частинах: організаційно-правової і процесуально-правової. Організаційно-правова закріплює право людини на судовий захист і одночасно гарантує належну діяльність судових органів щодо їх забезпечення. Процесуально-правова регулює безпосереднє функціонування суду щодо розгляду і вирішенню спорів, що мають юридичний характер, поновлення порушених або оспорюваних прав. І організаційно-правова і процесуально-правова структура та елементний склад юридичного механізму судового захисту забезпечує свою діяльність (функціонування) завдяки процесуальному режиму. Так, режим підготовки судом справи до розгляду повинен визначити: обставини,

які мають значення для справи та факти, що підлягають встановленню і покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які є докази на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судові засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду [9]. Відповідно, суть судового захисту проявляється у ефективній діяльності як безпосередньо суду так і держави та її органів щодо належної організації і функціонування органів судової системи з метою забезпечення законних прав і інтересів людини.

Процесуальний режим є тим правовим засобом, який в сукупності з іншими правовими засобами забезпечує право на судовий захист, який можливий лише при створенні належних структур, законодавчому закріпленні відповідних процедур та механізмів, за допомогою яких людина зможе реалізувати захист порушених прав та інтересів.

Висновки. Процесуальний режим створює умови для закріплення на законодавчому рівні механізму забезпечення єдності судової практики, яка спрямована на реалізацію цілої системи принципів цивільного процесуального права.

Режим цивільного процесуального права є результатом регулюючого впливу на цивільні процесуальні засоби, що в сукупності забезпечують належне функціонування цивільних процесуальних відносин з метою забезпечення реалізації бажаного соціального ефекту: створення умов для забезпечення передбаченої і закріпленої державою ідеальної моделі захисту прав людини та її інтересів.

Список використаної літератури

1. Базов В. П. Питання єдності судової практики в контексті європейського досвіду. Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні. Випуск 6. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. с. 395–401.
2. Вакарюк Л. В. Правові режими у трудовому праві України: монографія. Чернівці: «Видавничий дім «Родовід». 2018. 415 с.
3. Георгієвський Ю. В. Політика «справедливого права» у судовій практиці. Право у сучасному політичному житті України: наук. вид. / кер. авт. кол. А. О. Селіванов. Київ: Логос, 2020. с. 132.
4. Гетманцев М. О. Поняття і ознаки процесуального режиму в цивільному судочинстві. Підприємство, господарство і право. №8. 2022. с. 10–20.
5. Гетьманцева Н. Д. Правове регулювання трудових відносин в сучасних умовах господарювання: дис. доктора юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2016. 481 с.
6. Діденко Л. Суб'єкти як елемент цивільних процесуальних правовідносин. Юридичний вісник. 2021. №3. с. 55–61.
7. Котовський М. С., Богатирьова М. О. Судовий механізм захисту прав і свобод людини і громадянина. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15342/%20%9E..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Пархоменко Н. М. Єдність судової практики як складова правового регулювання. Часопис Київського університету права. 2020. №3. с. 26–30.
9. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду: постанова Пленуму Верховного суду України від 12. 06. 2009. №5.
10. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посіб.] К.: Атіка. 2001. 176 с.
11. Ребезюк В. М. Сучасний механізм судового захисту прав, свобод і законних інтересів людини — гарантія забезпечення законності. Південноукраїнський правничий часопис. №3. 2018. с.11–14.
12. Рішення Європейського суду у справах людини у справі «Меріт проти України» (Merit v. Ukraine) від 30 березня 2004 р.: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6679.0>.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002.
14. Романюк Я. Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом України: реформа потребує продовження. Газета українських юристів «Юридична практика» 15 березня 2013 р. с. 5–9. [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/\\$FILE/5-9_str.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/$FILE/5-9_str.pdf).
15. Романюк Я. М. Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом України: реформа потребує продовження. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/\\$FILE/5-9_str.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/$FILE/5-9_str.pdf).
16. Тицька Я. О., Шкодовська Я. Ю. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. Юридичний науковий електронний журнал. №9. 2021. с. 348–351.
17. Шевчук С. В. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. Правова доктрина України: у 5 т. / за заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право. 2013. Т1: Загально-теоретична та історична юриспруденція.

References

1. Bazov V.P. The question of the unity of judicial practice in the context of European experience. Almanac of law. Value-legal foundations of modern integration processes in Ukraine. Issue 6. K.: Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, 2015. p. 395–401.

2. Vakaryuk L. V. Legal regimes in labor law of Ukraine: monograph. Chernivtsi: «Rodovid» publishing house. 2018. 415 p.

3. Georgievskii Yu.V. The politics of «fair law» in judicial practice. Law in the modern political life of Ukraine: science. kind. / driver author number A. O. Selivanov. Kyiv: Logos, 2020. p. 132.

4. Hetmantsev M. O. Concepts and features of the procedural regime in civil justice. Entrepreneurship, economy and law. No. 8. 2022. p. 10–20.

5. Hetmantseva N. D. Legal regulation of labor relations in modern economic conditions: dissertation. doctor of law Sciences: 12.00.05 - labor law; the right to social security; KNU named after Taras Shevchenko. K., 2016. 481 p.

6. Didenko L. Subjects as an element of civil procedural legal relations. Legal Bulletin. 2021. No. 3. with. 55–61.

7. Kotovsky M.S., Bogatyreva M.O. Judicial mechanism of protection of human and citizen rights and freedoms. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15342/%20%9E..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

8. Parkhomenko N.M. Unity of judicial practice as a component of legal regulation. Journal of the Kyiv University of Law. 2020. No. 3. with. 26–30.

9. On the application of the norms of civil procedural legislation regulating the proceedings in the case before the trial: resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 12.06.2009. No. 5.

10. Rabinovych P. M. Basics of the general theory of law and the state: [study. manual.] K.: Attica. 2001. 176 p.

11. Rebeziuk V. M. Modern mechanism of judicial protection of human rights, freedoms and legitimate interests — a guarantee of ensuring legality. South Ukrainian legal journal. No. 3. 2018. pp. 11–14.

12. Decision of the European Court of Human Affairs in the case «Merit v. Ukraine» dated March 30, 2004: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6679.0>.

13. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of the President of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of the second and third parts of Article 124 of the Constitution of Ukraine (the case regarding the sub-departmentalization of acts on the appointment or dismissal of officials) dated May 7, 2002 No. 8-рп/2002.

14. Romaniuk Ya. Ensuring the unity of judicial practice by the Supreme Court of Ukraine: the reform needs to be continued. The newspaper of Ukrainian lawyers «Legal Practice» March 15, 2013, p. 5–9. [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/\\$FILE/5-9_str.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/$FILE/5-9_str.pdf).

15. Y. M. Romanyuk. Ensuring the unity of judicial practice by the Supreme Court of Ukraine: the reform needs to be continued. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/\\$FILE/5-9_str.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/$FILE/5-9_str.pdf).

16. Tytska Ya. O., Shkodovska Ya. Yu. The right to judicial protection in the system of human rights: scientific and theoretical aspect in the modern context. Legal scientific electronic journal. No. 9. 2021. p. 348–351.

17. Shevchuk S. V. Ensuring the unity of judicial practice in conditions of existence of specialized jurisdiction. Legal doctrine of Ukraine: in 5 vols. ed. O. V. Petryshyn. H.: Right. 2013. T1: General theoretical and historical jurisprudence.

Hetmantsev M. O. The significance of the procedural regime in ensuring judicial protection and uniformity of court practice.

In the article, by identifying the essence of the procedural regime and its sectoral features, which is characteristic of civil procedural law as a branch of law, the importance of the procedural regime in ensuring judicial protection and the unity of judicial practice is disclosed. It is noted that the legal regime is embodied in the appropriate set of methods, means and techniques, respectively, the legislator is called to «adjust» the legal means to a specific mode of operation, to provide a favorable legal climate for the participants in the legal process. The procedural regime has a normative basis, as it characterizes the

legal regulation of civil procedural relations and is one of its parties. The legal regime of civil procedural law, as a field of law, is revealed thanks to legal regulation as such and directly influences such regulation, filling the relevant methods, means, techniques with new content.

It is noted that it is the state with the legal means that are available in the procedural regime that can ensure the goal of civil procedural law in general and the goal of civil justice in particular and thus contribute to ensuring judicial protection and the unity of judicial practice.

It is proven that the procedural regime creates conditions for establishing at the legislative level a mechanism for ensuring the unity of judicial practice, which is aimed at implementing a whole system of principles of civil procedural law.

The procedural regime is the result of the regulatory influence on civil procedural means, which collectively ensure the proper functioning of civil procedural relations in order to ensure the realization of the desired social effect: creating conditions for ensuring the ideal model of protection of human rights and its interests provided for and established by the state.

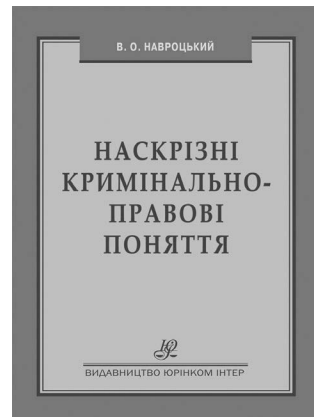
Keywords: legal regulation, legal regime, procedural regime, judicial practice, unity of judicial practice, judicial protection.

В. О. НАВРОЦЬКИЙ. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер. 2023. 404 с.

ISBN 978-966-667-802-0

Видання присвячене характеристиці наскрізних кримінально-правових понять – тих, які неодноразово використовуються в тексті кримінального закону України, теоретичних дослідженнях з кримінального права, правозастосовних документах для вказівки на ознаки різних складів злочинів та, за загальним правилом, повинні мати однакове значення. Наводяться випадки використання термінів, що позначають відповідні поняття у тексті чинного КК України, виділені терміни, що позначають однопорядкові варіативні поняття у тих же статтях цього Кодексу. Показано семантичне значення відповідних термінів. Звернуто увагу на випадки, коли однаковим термінам надається різне значення та надано рекомендації щодо уніфікації їх використання. Сформульовані загальні правила тлумачення наскрізних кримінально-правових понять. Наводяться тлумачення окремих таких понять, використаних в Особливій частині чинного КК України. Прогнозується та обґрунтовується використання наскрізних понять у Проекті нового КК України, який розробляє Робоча група з кримінального права Комісії з питань правової реформи, членом якої є автор.

Для працівників органів системи кримінальної юстиції, науковців, викладачів, студентів та здобувачів наукових ступенів.

УДК 349.444

DOI 10.37749/2308-9639-2023-10(250)-7

В. В. Кочин,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
науковий консультант судді Конституційного Суду України

ТРАНСФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ЖИТЛОВОГО ПРАВА ВІДПОВІДНО ДО ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ДЕРЖАВІ

Метою статті є виявлення акцентів у трансформуванні принципів житлового права відповідно до економічних відносин у державі. Звертається увага на наступні фактори, що впливають на формування принципів житлового права: реалізація соціально-економічної політики держави (зокрема, щодо окремих категорій громадян та об'єктів з метою утвердження принципу домірності та соціальної справедливості); системність усіх конституційних прав людини та їх єдність у реалізації; доступність механізмів реалізації права на житло, що втілюється у належному правовому вноормуванні. Стверджується, що належне розуміння таких категорій як «життєвий рівень» та «достатнє (належне) житло» у наступному дозволить встановити технічні вимоги до житла. А відповідно, до кількісних та якісних показників цих об'єктів вбачається за можливе оцінити спроможність публічних інституцій гарантувати соціальну складову реалізації права на житло.

Ключові слова: принципи житлового права, житлові правовідносини, економічні відносини, житло, житлові права, право власності на житло, житлова потреба, соціальне житло.

Постановка проблеми. Житло людини є місцем, де вона почуває себе захищеною. Сучасні умови життя формують нові виклики для регулювання відносин з цими об'єктами. З одного боку пандемія коронавірусної хвороби 2019, спричинена SARS-CoV-2, довела потребу у безпечності та недоторканості житла, можливості не лише відпочивати, а й працювати «в домашніх умовах», з іншого – широкомасштабне російське вторгнення утврдило значну матеріалізованість особистих немайнових прав, пов'язаних з житлом.

Нині оцінити кількість осіб, які працюють вдома, або кількість, які втратили житло, вкрай важко. За даними обласних військових адміністрацій, з 24 лютого по 18 жовтня 2022 рр. на доступних для підрахунку територіях зафіксовано майже 160 тис. пошкоджених або зруйнованих об'єктів: «з них 60% – зі

ступенем руйнування понад 50%. Серед пошкоджених об'єктів нерухомості переважають житлові приміщення – понад 142 тис. З них понад 54 тис. – зі ступенем руйнування до 50%, 88 тис. – 50–100%. У Мінрегіоні нагадують, що до початку великої війни росії проти України на квартирних об'єктах перебували майже 670 тис українців» [6].

Метою цієї статті є виявлення акцентів у трансформуванні принципів житлового права відповідно до економічних відносин у державі.

Преамбула Житлового кодексу Української РСР 1983 р. встановлювала передумови регулювання житлових відносин, серед яких слід виокремити: розв'язання однієї з найважливіших соціальних проблем – задоволення потреби трудящих у житлі, втілення в життя ленінських ідей побудови

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

комуністичного суспільства; здійснення курсу на підвищення матеріального та культурного рівня життя народу; реалізація розробленої Комуністичною партією програми житлового будівництва; сприяння кооперативному та індивідуальному житловому будівництву; забезпечення схоронності житлового фонду, збільшення строку його служби, підвищення рівня благоустрою жилих будинків.

Цій радянській кодифікації передував розвиток житлового законодавства, який І. М. Кучеренко характеризує наступним чином: *перший етап* (1917 р. – 01.02.1923) – експропріація капіталістичних домоволодінь, вселення до них робітників, утримання житлових будинків за рахунок держави, заборона угод із нерухомістю, відміна спадкування майном (крім спадкування непрацездатними дітьми майна батьків, на утриманні яких вони перебували); *другий етап* (01.02.1923 – 1937 р.) – часткове повернення до ринкових способів задоволення житлової проблеми громадян; *третій етап* (1937 – 1961 рр.) – становлення адміністративної системи розподілу житла та поступове позбавлення громадян можливості самостійного розв'язання житлової потреби за рахунок власних засобів [4, с. 612–616].

Наступні етапи характеризуються вже взаємодією правового регулювання житлових відносин окремими кодексами (радянським та національним цивільними та житловим), внаслідок чого сформувалися різні підходи до *набуття права власності (інших речових прав) на житло та забезпечення житлом*. Зрештою, Конституція України встановила приватноправові засади реалізації права на житло, а також можливість громадянам, які потребують соціального захисту, надання державою та органами місцевого самоврядування житла безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону (стаття 47). Окремо цією нормою закріплена гарантія неможливості примусового позбавлення житла, інакше як на підставі закону за рішенням суду. Цей припис має бути науково переосмислений на предмет можливості

регулювання порядку виселення із житла без надання іншого житлового приміщення.

Конституційний Суд України у своєму рішенні наголосив, що «має бути дотримано справедливого балансу між гарантією захисту права приватної власності, зокрема і від примусового відчуження без дотримання умови попереднього і повного відшкодування її вартості (частина п'ята статті 41 Конституції України), та конституційним правом осіб, які проживають у гуртожитках, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло (стаття 48 Конституції України). Такий справедливий баланс впливає з вимог статті 47 Основного Закону України. Законодавець зобов'язаний ураховувати те, що людина та гідні умови її життя є метою та осердям конституційного ладу України, визнаються найвищою цінністю (преамбула, частина перша статті 3 Конституції України). Із наведеного випливає, що законодавець не може вдаватися до такого законодавчого регулювання, яке уможливило б примусове позбавлення осіб житла виключно через зміну власника гуртожитку, що могло б поставити осіб та членів їх сімей у винятково складне соціальне становище, не сумісне з їх людською гідністю – однією з засадничих цінностей конституційного ладу України» (пункт 8 мотивувальної частини Рішення від 20 жовтня 2021 р. № 7-р(II)/2021).

Тобто, відповідно до соціальної спрямованості держави, житло є благом, яке входить до категорії «гідні умови життя», за якою існує потреба у балансі регулювання речових та житлових відносин. До прикладу, йдеться про допустимість перебування житла в іпотеці, можливість його примусового вилучення, раціональність існування соціального житла і решта подібних проблем. Конституція України вимагає від держави створення приватноправових засад реалізації житлових прав, а також публічно-правових гарантій захисту соціально незабезпечених громадян. Таке розуміння ґрунтується на фундаментальному принципі відповідальності держави перед людиною (ст. 3 Конституції України), що

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

полягає головним чином у належному регулюванні суспільних відносин відповідно до існуючих соціально-економічних умов. Тому слід зважати на підходи до житла як власності та як до соціально-орієнтованого блага.

Соціальна спрямованість економіки є елементом державного ладу (частина четверта статті 13 Конституції України). Поруч з цим, нехтування реалізацією конституційних приписів (зокрема такого «технічного» як пункт 1 Розділу XV «Перехідні положення»: «законои та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України») створює простір для популізму у житловій сфері.

Законом України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21.04.2022 № 2215-IX Житловий кодекс Української РСР отримав назву *Житловий кодекс України* із відповідними змінами, що не стали наслідком системного оновлення правового регулювання житлових відносин. Нині Уряд доки не виконав вимогу названого закону протягом одного року з дня набрання його чинності розробити і внести на розгляд Верховної Ради України проект Житлового кодексу України (підпункт 4 пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення»).

Нова редакція Житлового кодексу [9], як пропозиція оновлення житлового законодавства України, має ґрунтуватися на конституційній нормі статті 47 Основного Закону України, внаслідок чого обов'язково мають досягнути нормативно-правового розвитку: а) умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду (приватноправова складова); б) реалізація потреб громадян у соціальному захисті, зокрема щодо надання житла державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону (соціальна складова).

Отже, конституювання права на житло в межах приватноправового та публічно-правового регулювання до певної міри дозволяє припинити дискусію щодо місця житлового

права у системі права. Однак, у колективній свідомості все ж залишається старий стереотип обов'язку держави забезпечити своїх громадян безкоштовним державним чи комунальним житлом [4, с. 624–625] (як наслідок – прагнення збереження відповідних пільг для окремих категорій осіб).

У розвиток конституційних приписів слід зауважити на принципах житлового права, як загальних вимог до побудови доктрини права та галузевого законодавства. У юридичній літературі здійснено узагальнення принципів житлового права відповідно до двох категорій: загальні та спеціальні (припустимість здійснення права на житло; недоторканість житла; рівність правового режиму для суб'єктів житлового права; невтручання в особисті справи) [3, с. 37–38].

Поруч з цим, слід наголосити й на інших факторах, які впливають на формування принципів житлового права. Так, звернемося до міжнародних правових актів.

Міжнародно-правові зобов'язання України щодо забезпечення права на житло, на наше переконання, пов'язані із узагальненим правом на *достатній життєвий рівень*. Так, пунктом 1 статті 25 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріплено, що кожна людина має *право на такий життєвий рівень*, включаючи їжу, одяг, *житло*, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Іншим приписом держави визнають право кожного на достатній *життєвий рівень для нього і його сім'ї*, що включає достатнє харчування, одяг і *житло*, і на неухильне поліпшення умов життя (перше речення пункту 1 статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.).

Окремо акцентуємо на Керівних настановах щодо реалізації права на достатнє житло (*Guidelines for the Implementation of the Right to Adequate Housing* [7]) Генеральної асамблеї

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

ООН від 26 грудня 2019 р. (А/НRC/43/43) (далі – Настанови), які зосереджені на зобов'язаннях держав як основних носіїв обов'язків згідно з міжнародним правом прав людини. Під «зобов'язаннями держав» маються на увазі всі аспекти відносин держав з підприємництвом (бізнесом), фінансовими інституціями, інвесторами та іншими приватними суб'єктами, які відіграють важливу роль у реалізації права на житло. Настанови не слід тлумачити як такі, що обмежують, змінюють або іншим чином завдають шкоди будь-яким правам, визнаним міжнародним правом у галузі прав людини чи гуманітарним правом, і їх слід, у відповідних випадках, читати разом з іншими стандартами прав людини та керівними настановами, що стосуються *переміщення, виселення, безпеки володіння, участі громадськості, бізнесу та прав людини* (преамбула, пункти 10–11).

В цілому, Настанови стосуються таких аспектів як: гарантії права на житло як основне пов'язане право людини на гідність і право на життя; негайне вжиття заходів для забезпечення поступової реалізації права на достатнє житло з дотриманням норми розумності; забезпечення значущої участі у розробці, реалізації та моніторингу житлової політики та рішень; реалізація комплексної стратегії реалізації права на житло; ліквідація безпритульності у найкоротші строки та припинення криміналізації осіб, які живуть бездомними; заборона примусового виселення та попередження виселення, коли це можливо; модернізація неформальних поселень із запровадженням підходів щодо прав людини; подолання дискримінації та забезпечення рівності; забезпечення гендерної рівності в житті та землі; забезпечення права на достатнє житло для мігрантів та внутрішньо переміщених осіб; забезпечення спроможності та підзвітності органів місцевого та регіонального самоврядування для реалізації права на достатнє житло; забезпечення державного регулювання підприємницької діяльності щодо зобов'язань та розв'язання питань фінансування житлового будівництва; забезпечення права на житло в межах

та зважаючи на кліматичні зміни та усунення наслідків кліматичної кризи для права на житло; здійснення міжнародного співробітництва для забезпечення реалізації права на достатнє житло; забезпечення ефективних механізмів моніторингу та підзвітності; забезпечення доступу до правосуддя щодо всіх аспектів права на житло.

Доки кодифікація житлового законодавства перебуває у стані становлення, приписи чинного Житлового кодексу України неодноразово були предметом конституційного контролю. У зв'язку з цим, Конституційний Суд України висловив низку юридичних позицій, які мають бути застосовними щодо розуміння принципів житлового права з метою наступного вноормування житлових відносин:

– встановлення <...> *санітарної норми* для безоплатної приватизації житла є законодавчою гарантією держави забезпечити справедливу передачу громадянам України у власність державного житлового фонду на рівних умовах і в рівних розмірах (абзаци п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини);

– *приватизація державного житлового фонду не є обов'язком громадян України, а є їх правом, яке повинне реалізовуватися ними на власний розсуд, на умовах, у порядку та спосіб, встановлених законом* (абзаци другий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини);

– <...> Кодекс прийнято до набуття чинності Конституцією України, а тому ряд його положень є такими, що нівелюють сутність конституційного права кожної особи на житло, не відповідають й іншим конституційним засадам соціального, економічного розвитку Українського суспільства та держави, унеможливають вільне набуття кожним права приватної власності на житлові об'єкти відповідно до закону; положення преамбули Кодексу суперечать частинам першої, другій статті 15 Конституції України, згідно з якими суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова, тож їх

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

слід привести у відповідність з вимогами Основного Закону України (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини);

– Україна має зобов'язання гарантувати право на житло і на міжнародному рівні. Так, <...> держава зобов'язується вживати заходів, спрямованих на сприяння доступові до житла належного рівня та запобігання бездомності, її скорочення з метою поступової ліквідації (абзаци третій пункту 4 мотивувальної частини);

– Конституційний Суд України наголошує на особливо тісному зв'язку, що існує між гарантованими Конституцією України правом на житло — з одного боку, і свободою пересування й вільного вибору місця проживання (частина перша статті 33) — з другого боку (абзац другий підпункту 5 мотивувальної частини).

Отже, першим кроком до внормування житлових відносин має бути відповідна державна політика в умовах післявоєнної відбудови, наприклад певна житлова стратегія. На жаль, нині важко оцінити ефективність державних проєктів, зокрема зміст одного з них – «Викуп наявних житлових квартир для наповнення фондів соціального і тимчасового житла» [10] – жодним чином не розкрито.

V. Milligan та T. Gilmour наголошують, що сучасні національні стратегії включають багато різних інституційних підходів і характеризуються динамічними відносинами між державним, приватним і некомерційним секторами; відбувся загальний відхід від прямого надання доступного житла державними інституціями на користь підходів із залученням приватного та некомерційного секторів, окремо або в партнерстві [1, с. 63].

Також зберігаються попередні підходи внормування відносин з реалізації житлових прав. Прикладом слугує Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та

знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX (далі – Закон № 2923), який встановлює такі способи набуття права власності на житло шляхом компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна, зокрема:

1) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача, компенсації із спеціальним режимом використання для фінансування будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку. Такий рахунок відкривається на ім'я отримувача компенсації. Порядок відкриття та ведення таких рахунків визначається Національним банком України;

2) фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання такого приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування/фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката (частина перша статті 8).

Тобто, житлова потреба реалізується опосередковано на основі цивільно-правової компенсації. Крім того, Закон № 2923 продовжує тенденцію «черговості» надання житла, встановлюючи пріоритетне право на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна (стаття 9). Так, це пріоритетне право залежить не від житлової потреби, а від наявності відповідного статусу, а саме:

1) учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, особи, визначені частиною першою статті 10, частиною першою статті 10-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

2) особи, призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, відповідно до Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 р. № 65/2022, затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» від 3

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

березня 2022 р. № 2105-IX, та яким не надано статус учасника бойових дій;

3) багатодітні сім'ї;

4) особи з інвалідністю I та II груп.

Тому, у літературі можна знайти пропозицію, за якою основним принципом правової конструкції забезпечення житлових прав громадян має стати принцип однакового підходу до житлових прав усіх громадян, які втратили житло через його знищення або житло яких отримало пошкодження внаслідок воєнних дій [2, с. 31]. Більш того, житлові сертифікати є схожими на російські «жилищные сертификаты» – тобто інструменти інвестування, а не компенсації [8, с. 181].

Існує твердження, що реалізація нової житлової політики неможлива без попереднього реформування системи заробітної плати, створення умов для зацікавленості населення у використанні своїх доходів і заощаджень на будівництво, придбання та оренду житла [5, с. 432].

Висновок. Підводячи певні підсумки, звертаємо увагу на наступні фактори, що

впливають на формування принципів житлового права: реалізація соціально-економічної політики держави (зокрема, щодо окремих категорій громадян та об'єктів з метою утвердження принципу домірності та соціальної справедливості); системність усіх конституційних прав людини та їх єдність у реалізації; доступність механізмів реалізації права на житло, що втілюється у належному правовому вноормуванні.

Передумовами до трансформування принципів житлового права має стати належне розуміння таких категорій як «життєвий рівень» та «достатнє (належне) житло», що у наступному дозволить встановити технічні вимоги до житла. Відповідно до кількісних та якісних показників цих об'єктів вбачається за можливе оцінити спроможність публічних інституцій гарантувати соціальну складову реалізації права на житло. Вважаємо перспективним напрям взаємодії бізнесу та публічних інституцій (моделі соціально відповідального бізнесу) у житловій сфері.

Список використаної літератури

1. Milligan V., Gilmour T. Affordable Housing Strategies. International Encyclopedia of Housing and Home. Vol 1. Ed.: Smith S. J., Elsinga M., O'Mahony L. F., Eng O. S., Wachter S., Tsenkova S. Oxford: Elsevier, 2012. p. 58–64.
2. Батенчук М. М. Правова конструкція забезпечення житлових прав громадян в умовах збройної агресії Російської Федерації. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 27–32.
3. Ільєнко В., Ільєнко Д., Карпенко Р. Принципи житлового права. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 37–40.
4. Кучеренко И. Н. Развитие жилищного законодательства Украины, его соотношение и связь с гражданским законодательством. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: в 5 т. Т. 3: Гражданско-правовые науки. Частное право. За ред.: Кузнецова Н. С. Харьков: Право, 2011. с. 612–638.
5. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., та ін. Державне регулювання економіки. За ред.: Михасюк І. Р. 2-е вид. Київ: Атіка, Ельга-Н, 2000. 592 с.
6. 2,4 мільйона українців втратили домівки за час війни. Що з обіцянним житлом від держави? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/> (дата звернення: 01.12.2023).
7. Guidelines for the Implementation of the Right to Adequate Housing. 26.12.2019 (A/HRC/43/43). URL: <https://bit.ly/46Mcxh1> (дата звернення: 01.07.2023).
8. Правові засади реформування житлового законодавства України в сучасних умовах. Монографія. За ред.: Галянтич М. К. Юрінком Інтер, 2023. 298 с.
9. Проект Житлового кодексу України. URL: <https://bit.ly/3zdwNkK> (дата звернення: 03.12.2021).
10. Проекти нацпрограми. Відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/recovery-and-upgrade-of-housing-and-regions-infrastructure> (дата звернення: 01.12.2023).

References

1. Milligan V., Gilmour T. Affordable Housing Strategies. International Encyclopedia of Housing and Home. Vol 1. Ed.: Smith S. J., Elsinga M., O'Mahony L. F., Eng O. S., Wachter S., Tsenkova S. Oxford: Elsevier, 2012. P. 58–64.
2. Batenchuk M. M. Pravova konstruktsiia zabezpechennia zhytlovykh prav hromadian v umovakh zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [Legal construction of ensuring housing rights of citizens in the conditions of armed aggression of the Russian Federation]. Juris Europensis Scientia. 2023. №. 1. p. 27–32. [In Ukrainian].
3. Iliencko V., Iliencko D., Karpenko R. Pryntsypy zhytloвого права [Principles of housing law]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, economy and law]. 2017. №. 10. p. 37–40. [In Ukrainian].
4. Kucherenko I. N. Razvitie zhilishnogo zakonodatelstva Ukrainy, ego sootnoshenie i svyaz s grazhdanskim zakonodatelstvom [Development of housing legislation of Ukraine, its relationship and relationship with civil legislation]. Pravovaya sistema Ukrainy: istoriya, sostoyanie i perspektivy: v 5 t. T. 3: Grazhdansko-pravovye nauki. Chastnoe pravo [The legal system of Ukraine: history, state and prospects: in 5 volumes. Volume 3: Civil and legal sciences. Private law]. Ed.: Kuznetsova N. S. Kharkiv: Pravo, 2011. p. 612–638. [In Russian].
5. Mykhasiuk I., Melnyk A., Krupka M., and others. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy]. Ed.: Mykhasiuk I. R. 2nd ed. Kyiv: Atika, Elga-N, 2000. 592 p. [In Ukrainian].
6. 2,4 miliona ukraintyv vtratyly domivky za chas viiny. Shcho z obitsianym zhytлом vid derzhavy? [2.4 million Ukrainians lost their homes during the war. What about the promised housing from the state?] URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/> (access date: 12/01/2023). [In Ukrainian]
7. Guidelines for the Implementation of the Right to Adequate Housing. 26.12.2019 (A/HRC/43/43). URL: <https://bit.ly/46Mcxh1> (Date Accessed: 01.07.2023).
8. Pravovi zasady reformuvannya zhytloвого zakonodavstva Ukrainy v suchasnykh umovakh [Legal principles of reforming the housing legislation of Ukraine in modern conditions]. Monograph. Ed.: Halyantych M. K. Yurinkom Inter, 2023. 298 p [In Ukrainian].
9. Draft of the Housing Code of Ukraine. URL: <https://bit.ly/3zdwNkK> (Date Accessed: 03.12.2021).
10. Proiekty natsprohramy. Vidnovlennia ta modernizatsiia zhytla ta infrastruktury rehioniv [National program projects. Restoration and modernization of housing and infrastructure of the regions]. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/recovery-and-upgrade-of-housing-and-regions-infrastructure> (Date Accessed: 01.12.2023). [In Ukrainian].

Kochyn V. V. Transformation of the principles of housing law in accordance with economic relations in the state.

The purpose of this article is to identify accents in the transformation of the principles of housing law in accordance with economic relations in the state. The preamble of the Housing Code of the Ukrainian SSR of 1983 (which still in force) established the prerequisites for the regulation of housing relations, among which it is worth highlighting: solving one of the most important social problems – meeting the needs of working people for housing, implementing Lenin`s ideas of building a communist society. According to the social orientation of the state, housing is a good that is included in the category of «decent living conditions», according to which there is a need for a balance in the regulation of property and housing relations. For example, it is about the admissibility of housing under mortgage, the possibility of its forced removal, the rationality of the existence of social housing and other similar problems. The Constitution of Ukraine requires the state to create private-law foundations for the implementation of housing rights, as well as public-law guarantees for the protection of socially disadvantaged citizens. This understanding is based on the fundamental principle of the responsibility of the state to the person (Article 3 of the Constitution of Ukraine), which consists mainly in the proper regulation of social relations in accordance with the existing socio-economic conditions. Therefore, one should pay attention to approaches to housing as property and as a socially oriented good.

The new draft of the Housing Code as a proposal to update the housing legislation of Ukraine should be based on the constitutional norm of Article 47 of the Basic Law of Ukraine: a) the conditions under which every citizen will be able to build, own or rent housing (private law component); b) implementation of the needs of citizens in social protection, in particular regarding the provision of housing by the state and local self-government bodies free of charge or for a fee available to them in accordance with the law (social component).

The first step to the normalization of housing relations should be an appropriate state policy in the conditions of post-war reconstruction, for example, a certain housing strategy. Summarizing certain conclusions, we draw attention to the following factors influencing the formation of the principles of housing law: the implementation of the socio-economic policy of the state (in particular, in relation to certain categories of citizens and objects in order to establish the principle of appropriateness and social justice); systematicity of all constitutional human rights and their unity in implementation; the availability of mechanisms for the realization of the right to housing, which is embodied in the appropriate legal regulation. A proper understanding of such categories as «standard of living» and «adequate (proper) housing» should become the prerequisites for the transformation of the principles of housing law, which will subsequently allow for the establishment of technical requirements for housing. According to the quantitative and qualitative indicators of these objects, it is considered possible to assess the ability of public institutions to guarantee the social component of the realization of the right to housing. We consider the direction of interaction between business and public institutions (models of socially responsible business) in the housing sector to be promising.

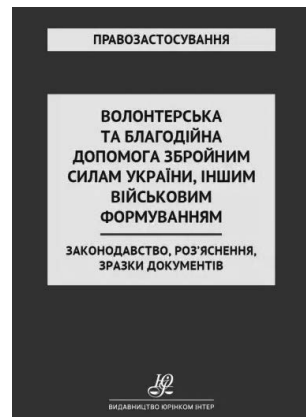
Keywords: principles of housing law, housing legal relations, economic relations, housing, housing rights, housing ownership, housing need, social housing.

Волонтерська та благодійна допомога Збройним Силам України, іншим військовим формуванням. Законодавство, роз'яснення, зразки документів / за ред. В. В. Кочина. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 300 с.

ISBN 978-966-667-812-9

Збірник нормативно-правових актів «Волонтерська та благодійна допомога Збройним Силам України, іншим військовим формуванням» представляє найбільш повне зібрання актів, що унормовують волонтерство та благодійництво з метою допомоги Силам оборони України та постраждалим від збройної агресії. Систематизовані загальні положення, виокремлено акти, що регулюють благодійну діяльність у сфері надання допомоги постраждалим, а також порядок організації та забезпечення волонтерської та благодійної допомоги військовим формуванням. Крім того, наводяться зразки відповідних документів.

Видання може бути корисним волонтерам, благодійникам, військовим юристам, а також усім громадянам, які пов'язані з допомогою Силам оборони України.

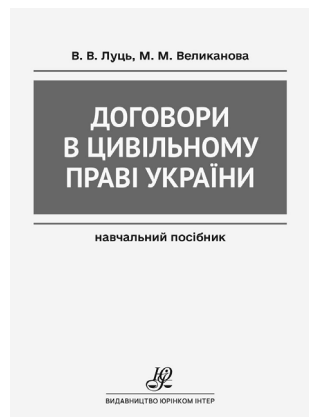
В. В. ЛУЦЬ, М. М. ВЕЛИКАНОВА, Договори в цивільному праві України: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 308 с.

ISBN 978-966-667-832-7

Навчальний посібник «Договори в цивільному праві України» містить основні положення договірного права. На підставі чинного цивільного законодавства та сучасних наукових концепцій характеризуються загальні засади договірного права, основні види договірних зобов'язань.

Друге видання навчального посібника доповнено положеннями, що узгоджуються із чинним законодавством та сучасною доктриною приватного права. Навчальний посібник підготовлений відповідно до чинного законодавства станом на 1 серпня 2023 року.

Посібник розрахований на викладачів та студентів юридичних та економічних спеціальностей.

В. В. ЛУЦЬ, М. М. ВЕЛИКАНОВА, Типові форми договорів: наук.-практ. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 628 с.

ISBN 978-966-667-822-8

У науково-практичному виданні «Типові форми договорів» наведено окремі форми типових договорів, що застосовуються в енергетичній сфері, сфері надання комунальних послуг, при розпорядженні державним і комунальним майном та інших соціально значущих відносинах. Підбірка типових договорів здійснена відповідно до чинного законодавства станом на 1 вересня 2023 року.

Книга розрахована на викладачів та студентів юридичних та економічних спеціальностей, практичних працівників, а також широкого кола підприємців та інших осіб, яких цікавить правове забезпечення їх діяльності.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Журнал «Юридична Україна» є українським фаховим журналом, який входить до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus». У ньому публікуються наукові статті українською мовою. Статті англійською мовою можна знайти на сайті pressa.yurincm.com.

До друку приймаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях. У статтях автори мають наводити обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків.

Бажаною умовою для публікації статті є передплата журналу «Юридична Україна» не менше як на півроку. Передплату журналу можна здійснити на сайті видавництва.

Рукопис статті має бути виготовлений українською або іншою мовою оригіналу статті і віддрукований шрифтом № 14, з розміщенням рядків тексту через півтора інтервали, береги — 3 см. Перелік використаних літературних джерел слід наводити в кінці статті в порядку появи відповідних посилань. При оформленні статей слід дотримуватися ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

На початку рукопису авторам необхідно зазначити індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації), а після даних про автора та назви статті наводити анотації на неї українською, російською та англійською мовами. Орієнтовний обсяг анотації українською та російською мовами — 500 друкованих знаків, англійською мовою — від 1800—2600 символів. Анотації мають супроводжуватися перекладом прізвища, імені автора та назви статті відповідною мовою. До кожної анотації слід додавати перелік ключових слів (до десяти окремих слів або словосполучень) відповідною мовою.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імені та найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, правильність визначення індексу УДК і перекладів анотацій на статтю.

У тексті статті посилання на використані літературні джерела слід зазначити порядковим номером у квадратних дужках згідно з переліком джерел. Авторські пояснення і приклади слід наводити в дужках безпосередньо в тексті статті. Також автор надає перелік використаних джерел (References) англійською мовою.

Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті та вводити (змінювати) рубрикацію внутрішніх частин текстового матеріалу. Подані матеріали (рукописи), включно з тими, які визнано неприйнятними, редакція не повертає.

Автор, який подав матеріали для друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайтах видавництва правової літератури «Юрінком Інтер» і Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Текст статті подається у двох примірниках, один з яких має бути підписаний автором на кожній сторінці. Разом із статтею необхідно надавати: 1) довідку про автора (на окремому аркуші у довільній формі) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, наукового ступеня та вченого звання (за наявності), місця основної роботи, посади, навчального закладу, в якому особа навчається, домашньої адреси (з поштовим індексом), номерів контактних телефонів та електронної пошти; 2) рекомендацію кафедри/відділу вищого навчального або наукового закладу (обов'язково для аспірантів та здобувачів) та рецензію кандидата чи доктора юридичних наук із відповідної спеціальності (обов'язково для аспірантів, здобувачів і кандидатів юридичних наук); 3) електронну копію статті, записану у вигляді окремого електронного документа на стандартній дискеті або диску; 4) фотографію автора у форматі tif або jpg, розміром 4,5x5,5 см, 300 dpi.

Усі матеріали слід надсилати на електронну пошту: jukr@yurincm.kiev.ua
або рекомендованим листом на адресу редакції:

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер»
редакція журналу «Юридична Україна»
Тел.: (044)-411-69-08, (044)-411-64-03

Юридичний Вісник України

Про всі закони і права в одній газеті !

Газета «Юридичний вісник України»:

Юридична інформація та інформаційно-правовий банк законодавства та юридичної практики

Передплатний індекс – 33787 (на місяць)

Передплатний індекс – 21615 (на рік)

Комплект юриста «Загальний»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 22404

Комплект юриста «Елітний»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Юридична Україна»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 08440

Комплект юриста «Сучасне правосуддя»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Вісник Державної судової адміністрації України»

Передплатний індекс – 95702

ЮРИДИЧНА УКРАЇНА № 10 (250) 2023

Співзасновники:
Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України,

ТОВ «Юрінком Інтер»
Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Головний редактор — В. М. Махінчук, доктор юридичних наук, професор
Шеф-редактор — В. С. Ковальський, доктор юридичних наук, доцент
Відповідальна за випуск І. Д. Бірюкова

Редактор І. Д. Бірюкова
Комп'ютерна верстка О. Г. Ратушний
Художнє оформлення О. Б. Доценко

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром ТОВ «Юрінком Інтер»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3954 від 13.01.2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20180-9980ПР від 06.08.2013.
Підписано до друку 14.12.2023. Формат 70x100/16.
Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 5,18. Умовн. друк. арк. 5,53.
Тираж 440 прим. Зам. № .

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. 411-69-08, 412-04-75. Факс 413-81-44.
<http://www.yurincm.com.ua>. E-mail: jukr@yurincm.kiev.ua.
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер».
Редакція журналу «Юридична Україна».

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні
ТОВ «Про Формат» Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції — серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За достовірність
викладених фактів відповідає автор.

Передплатний індекс журналу «Юридична Україна» — 01757.

Передплатний індекс комплекту:
газета «Юридичний вісник України» і журнали «Юридична Україна»
та «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» — 08440.

З приводу придбання журналів минулих випусків
звертайтеся за тел. 411-69-08, 411-64-03.